ISSN 1311-3119

НУМИЗМАТИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
STUDIA NUMISMATICA

1-2 '99

Атанас Койчев, Васил Мутафов
Нумизматични и археологически наблюдения в Авлеотейхос-Агатополис

Методи Манов
Непознат тип бронзова монета от Тракия?

Павлин Стойнов
Едно подражание на тасоската тетрадрахма от Централна Стара планина

Игор Лазаренко
Непубликувани контрамарки на Аполония Понтика

Николай Марков
Гностически амулети

Светослава Филипова
Колективна монетна находка от края на IV-V в.

Андрей Тонев
Още едно капаче за териак

Васил Дамянов
Неизвестен онлук на султан Мустафа I

АГАТО́

НУМИЗМАТИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
STUDIA NUMISMATICA 1-2'99

Редактор
Д-р Иля Прокопов
Съставител и редактор
Атанас Койчев

СЪДЪРЖАНИЕ		CONTENTS
Атанас Койчев, Васил Мутафов		***Atanas Koychev, Vassil Moutafov***
Нумизматични и археологически наблюдения в Авлеотейхос-Агатополис според стратиграфията на сондаж I от 1999 г.	3-14	Numismatic and Archaeological Observations at Auleuteihos-Agathopolis in Accordance with the Stratigraphy of Probe I, from 1999
Методи Манов		***Metodi Manov***
Непознат тип бронзова монета от Тракия?	15-20	An Unknown Type of Bronze Coin from Thrace?
Павлин Стойнов		***Pavlin Stoynov***
Едно подражание на тасоската тетрадрахма от Централна Стара планина	21-27	An Imitation of Thasos' Tetradrachm from Central Stara Planina
Игор Лазаренко		***Igor Lazarenko***
Непубликувани контрамарки на Аполония Понтика	28-34	Unpublished Countermarks of Apollonia Pontica
Николай Марков		***Nikolay Markov***
Гностически амулети от българските земи, съхранявани в частни колекции	35-40	Gnostic Amulets from the Bulgarian Lands Kept in Private Collection
Светослава Филипова		***Svetoslava Filipova***
Колективна монетна находка от края на IV-V в. от Кюстендилско	41-47	A Coin Hoard from the Region of Kyustendil, Dated to the End of 4th-5th Centuries
Андрей Тонев		***Andrej Tonev***
Още едно капаче за териак	48-49	One More Lid for a Theriac
Васил Дамянов		***Vasil Damyanov***
Неизвестен онлук на султан Мустафа I, отсечен в София	50-52	An Unknown Onluk of Sultan Mustafa I That Was Struck in Sofia

НУМИЗМАТИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
Година 4, брой 1-2, 1999
Издание на "АГАТÓ"

Издател	Publisher
Атанас Койчев	***Atanas Koytchev***
Езикови редактори	Language editors
Павлина Върбанова	***Pavlina Varbanova***
Светла Цанева	***Svetla Tsaneva***
Технически редактор	Technical editor
Елена Велчева	***Elena Velcheva***
Художествен редактор	Art and picture editor
Радослав Донев	***Radoslav Donev***

© Издателство "АГАТÓ"
© Всички автори
ISSN 1311-3119

НУМИЗМАТИЧНИ И АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ В АВЛЕОТЕЙХОС-АГАТОПОЛИС според стратиграфията на сондаж I от 1999 г.[1]

Атанас Койчев, Васил Мутафов

Античният Авлеотейхос-Агатополис[2] се намира върху полуострова, на който е разположен и съвременният град Ахтопол[3] - на черноморския бряг, в полите на Средна Странджа, богата на дъбови гори и рудни находища. Скалистият полуостров загражда удобен за корабоплаване залив. Тези природни дадености привличат заселници от древни времена.

До 1999 г. поради ред причини в Ахтопол не са правени редовни археологически разкопки, а само спасителни на различни обекти, основно в старата част. Развитието на града и свързаната с него стратиграфия са реконструирани чрез проучвания на множество находки, повечето откривани случайно и събирани от местни жители и музейни дейци. Сред тях основно място заема масивът от около 3500 монети, печати, тежести и други монетовидни знаци.

През 1999 г. започна изпълнението на програма "Приморска Странджа"[4]. Извършени бяха теренни обхождания и сондажи за изясняване характера на археологическото наследство на Приморска Странджа с оглед продължаването или разширяването им. Обходени бяха районите на гр. Царево, гр. Ахтопол, с. Изгрев, с. Синеморец и устието на р. Велека, околностите на връх Папия, м. Бутамята, м. Силистар, с. Резово и др.

Освен обходите в старата част на Ахтопол бяха заложени 3 сондажа с цел установяване стратиграфията на града. Най-значими резултати, както очаквахме, бяха получени при сондаж I, заложен в най-високата част на стария град, на място, ненарушено от съвременни строежи. Сондажът с размери 1,50 х 5,00 м е ориентиран изток - запад. В неговия източен профил можаха да се проследят пластовете, представящи почти цялостна стратиграфия на селището от античните слоеве, лежащи върху материкова скала, до съвременната епоха.

Отгоре надолу ясно се проследяват следните пластове:

Пласт 1 (0-0,30 м). Откриват се съвременни материали, примесени с керамика от възрожденския период (XVIII-XIX в.). В западната част беше разкрит зид, ориентиран север - юг. Той е с дебелина 0,65 м. Състои се от едри и средно големи ломени камъни, споени с кал, лежащи върху слой натрошена керамика (на дълб. 0,63 м).

Пласт 2 (0,30-0,55 м). Керамиката и другите материали са основно от периода XV-XVIII в. Пластът е неравномерен, има ями и изкопи за строежи от пласт 1, които продължават и в пласт 3. Открити бяха две турски монети (акче) на Мурад I (пол. инв. №1, кат. №13) и една неопределена от същия период (кат. №14).

Пласт 3 (0,55-0,85 м). Основно средновековни материали (XIII-XV в.) - сграфитокерамика, бронзови копчета и др. От горната част на пласта се проследява яма с материали от V в. до османския период вкл., която прорязва пластовете до дълб. 1,45 м. В ямата на дълб. 1,15 м бяха открити анонимни византийски монети от времето на император Алексий I Комнин (1081-1118), клас J и клас D или F (пол. инв. №15а,б, кат. №11, 12). Любопитно е, че стратиграфията на ямата следва до известна степен общата стратиграфия на сондажа, като най-ранните материали са разположени най-долу в нея.

Пласт 4 (0,85-1,10 м). Пластът е наситен с фрагменти строителна керамика и парчета хоросан със счукана тухла, аналогичен на хоросана от ранновизантийската крепостна стена. Открива се гребенчата и друга битова керамика. Вероятно този пласт може да се свърже с монетите, намерени на дълб. 1,40-1,45 м в ямата - една монета на Анастасий I (491-518) (пол. инв. №16, кат. №6), една монета на Юстин I (518-527) (кат. №7) и още три на Юстин I или Юстиниан I (527-565) (пол. инв. №23, 24, 25, кат. №8, 9, 10), и да се отнесе към ранновизантийския период (V-VI в.).

Пласт 5 (1,10-1,20 м). Тънък, частично проследен - в долната му част бяха открити две монети на Хонорий (395-423) (пол. инв. №14, 32, кат. №4, 5). В пласта има фрагментирана битова и строителна късноантична керамика, в основата му лежи слой миди. Най-общо пластът се отнася към втората половина на IV - началото на V в.

Пласт 6 (1,20-1,40 м). Аморфен пласт, без характерни материали, евентуално би могъл да се отнесе към II-III в.

Пласт 7 (1,40-1,90 м). Разделен е от пласт 6 с тънък слой пепел и въглени. Пластът съдържа следи от разрушени постройки - множество едри камъни и голямо количество строителна керамика, както и фрагменти от питоси. Битовата керамика е работена на колело и на ръка, отнася се към периода I в.пр.Хр. - I в.сл.Хр. Най-отгоре в пласта, непосредствено под въглените (на дълб. 1,45 м), беше открита монета на Тиберий и Реметалк II (21-26 г.) (пол. инв. №31, кат. №3). Намерена беше също така желязна кирко-брадва (пол. инв. №33). Пръстта беше наситена със силно корозирали безформени железни парчета (шлака или стопилка). В долната част на същия пласт бе открито амфорно устие тип Dressel-I. Амфорите от този тип са датирани в 60-50 г.пр.Хр.

Пласт 8 - условно наречен така. Под пласт 7 в източния профил се наблюдават два разнородни слоя, съответно в южната и северната част на сондажа. Първият е от жълта глина, почти без материали, вторият е силно горял, с въглени. Двата слоя имат неравномерна дълбочина (от 1,80 до 2,05 м).

Пласт 9 (1,90-2,05 м). Частично проследен; в западната част на сондажа същият пласт е разположен по-нависоко (дълб. 1,70-2,05 м). На дълб. 2,05 м се откри подово ниво с глинено огнище (есхара?). То е прерязано от съоръжение, оформено като зид, от което бяха намерени три каменни блока, подредени в посока северозапад - югоизток, и хоросаново легло, очертаващо ъгъл в югоизточна посока. Най-северният от камъните има квадратен жлеб (за скоба или щифт). Вероятно блоковете са употребени вторично. На нивото на горната основа на камъните (дълб. 2,03 м), в югоизточния ъгъл на сондажа беше намерена дребна бронзова монета на Котис (100-86 г.пр.Хр.) (пол. инв. №66, кат. №2). В същия пласт бяха открити фрагменти битова керамика от късноелинистическата епоха (II-I в.пр.Хр.), червенолакова керамика от същия период - вероятно италийски внос, строителна керамика, както и няколко метални предмета с трудна за уточняване датировка и др.

Пласт 10 (2,05-2,40 м). Намерени бяха няколко керамични фрагмента - от купа с релефна украса "борова шишарка", т.нар. мегарска чаша (пол.

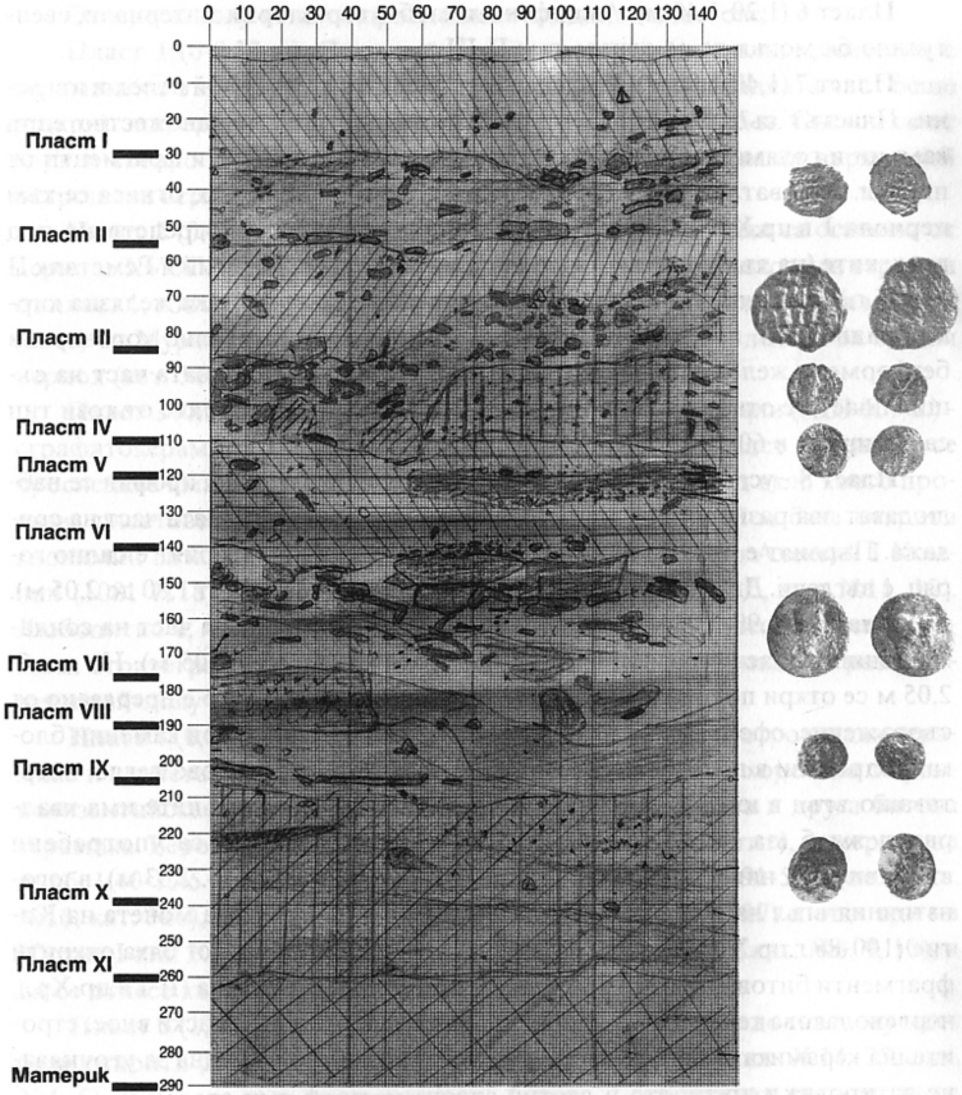

Стратиграфия на сондаж I, Ахтопол 1999

инв. №71); фирнисова керамика с украса (пол. инв. №70); дръжка от съд с оранжев лак - производствен брак (!) (пол. инв. №69) и др. Материалите се отнасят към втората половина на III - началото на II в.пр.Хр. До долната основа на каменните блокове беше открита монета на Кабиле (тип А по хронологията на Д. Драганов) (пол. инв. №65, кат. №1).

Не се наблюдава ясна граница с долния пласт, но на дълбочина 2,35 м бяха намерени две хоризонтално поставени тегули, които евентуално оформят границата между пласт 10 и пласт 11.

Пласт 11 (2,40-2,60 м). Аморфен пласт от глинеста почва с малко фрагменти от битова и строителна керамика без ясна датировка. От дълбочина 2,60 м се открива пласт жълтеникава глина, покриващ силно ронлива материкова скала. Условно датираме този пласт в VI/V - средата на III в.пр.Хр.

Описаната стратиграфия, както бе казано по-горе, се проследява така отчетливо само в източния профил на сондажа; в западната част има нарушения от ями и постройки. Основните пластове са засвидетелствани и там, но с известни отклонения в абсолютните дълбочини. Затова и в по-нататъшния анализ те ще бъдат представяни според данните от източния профил.

Стратиграфията от проведените разкопки отговаря на нашите очаквания, които са изведени предимно на базата на нумизматичния материал. Монетите, намерени при разкопките, отговарят на заключенията от досегашната статистика, направена на основата на обработени монети от града.

Известните ни археологически и нумизматични материали предполагаха откриването на археологически пластове от края на VI и началото V в.пр.Хр. до IV в.пр.Хр. заради монетите на Парион, Кизик, най-ранните сребра на Аполония и Месамбрия. Оказа се, че най-долният, лежащ непосредствено над материка, пласт 11 е беден откъм материали, при това те трудно могат да бъдат определени. Това може да бъде обяснено с изключително малката площ - 1,50 х 0,50 м, в която достигнахме материка. Възможно е по-ранните пластове да липсват в този участък. Дългогодишните наблюдения, извършени при строителни работи, и резултатите от сондажите потвърждават извода, че по северната и североизточната периферия на скалния откос на Ахтополския полуостров дебелината на културния пласт е най-тънка - от 0,40-0,50 до 1-1,50 м. Културният пласт значително се удебелява в посока юг - югозапад, като около централната, най-висока част на полуострова и в участъка северно от трасето на късноантичната стена достига до дебелина 3,50-4,00 м. Минималното количество монети от XIII-XIV в., което правеше впечатление в обработения до разкопките масив от монети, може да се обясни и със слабо изразения пласт от същия период в сондажите от проведените разкопки. Бихме могли да предположим, че средновековният Агатополис е преместен най-вероятно във връзка със събитията около походите на цар Асен и цар Петър. Впечатлява изключително богатият и скъп материал от XIII-XIV в. - сграфитокерамика, златни кубчета от мозаична икона, и наличието на монети само от XIII-XIV в., открити на 6 км южно от Ахтопол, в местността Бутамята, в южния край на с. Синеморец, където може да е бил преместен градът в този период.

Направеният сондаж потвърди и допълни съществуващите исторически и нумизматични данни относно характера и етапите на развитие на древния Ахтопол. Наред с това добави нови данни и даде стратиграфската основа за бъдещи, по-мащабни археологически проучвания. Добитите ценни материали хвърлят нова светлина върху търговските връзки на западночерноморските градове със Средиземноморието и Анатолия през античността. Новооткритите в сигурен стратиграфски контекст монети правят по-сигурни досегашните статистически наблюдения и очертават ясно последователността и интензитета на монетната циркулация в града през античността и Средновековието.

КАТАЛОГ НА МОНЕТИТЕ ОТ СОНДАЖ I - 1999 Г.

1. Кабиле, тип А, 275-250 г.пр.Хр. - по Д. Драганов[5], 220-218 г.пр.Хр. - по М. Манов[6].

АЕ, диам. - 16/18 мм, тегло - 3,34 г. П: ↑↑

Л.: Глава на Аполон с лавров венец, надясно.

О.: [KABY] вдясно, [ΛΗΝΩΝ] вляво. Артемида с къс хитон, с тул и високи обуща, права, наляво. В дясната ръка държи патера над елен (куче), а в лявата дълга факла. В дясното поле силно стилизиран кривак. Долу линия - база.

Дълбочина 2,23 м, до източната стена, под подовото ниво на варовиковия зид.

2. Котис (100-86 г.пр.Хр.). Монетата е намерена в пласт с материали и части от амфора тип Dressel-I, датирани в 60 г.пр.Хр.

АЕ, диам. - 6/7 мм, тегло - 0,022 г. П: ↑↑

Л.: Глава (на Артемида?), надясно.

О.: Кон, наляво, с вдигнат преден крак. Отдолу [KO]TY[OΣ].

Дълбочина 2,03 м, в източния край на подовото ниво, до и на нивото на варовиковия зид.

Според Й. Юрукова този Котис е отнесен към 171-167 г.пр.Хр.[7] Тъй като този Котис има открити монети само в черноморския район, ние го датираме по стемата на М. Тачева в 100-86 г.пр.Хр.[8] Смятаме, че Котис от 171-167 г.пр.Хр. от района на Абдера не е идентичен, т.е. не би могъл да управлява в земите около Абдера, които са сапейски, а монетната му циркулация да се е осъществявала само в одриско-астейските земи[9].

3. Реметалк II (21-26 г.сл.Хр.)[10].

АЕ, диам. - 22/23 мм, тегло - 8,15 г.

Л.: AVTOKPATOPOCKAIΣAROΣ ΣEBAΣTOV. Гологлав бюст на Тиберий, надясно, с къси, къдрави коси. Зрънчест кръг.

О.: BAΣIΛEOΣ POIMHTAΛKOV. Бюстове на Реметалк II (с диадема на главата) и на неговата съпруга, допрени един до друг, в профил надясно.

Дълбочина 1,45 м, в източния край на сондажа, на 1 м от източния профил, на 0,40 м от южния профил.

4. Хонорий (393-423)[11].

АЕ, диам. - 14/14 мм, тегло - 1,46 г.

Л.: DN HONORI / VS P.F. AVG.

Бюст на императора в профил надясно, с диадема.

О.: SALVS RESPUBLICAE.

Неясно изображение (права фигура?)

Дълбочина 1,15 м, на 80 см от източния профил, на 70 см от южния профил.

5. Хонорий (393-423)[12].

АЕ, диам. - 13/13 мм, тегло - 1,02 г.

Л.: DN HONORIVS P.F. AVG.

Бюст на императора в профил надясно, с диадема.

О.: VOT / X / MVLT / XX в лавров венец. В отреза (CONS?).

Дълбочина 1,10 м, на 0,30 м от западния профил, на 0,30 м от северния профил.

6. Анастасий I (491-518)[13]

АЕ, диам. - 25/27 мм, тегло - 8,15 г. П: ↑↓

Л.: DN ANSTA / SIVS PP AVG.

Бюст на императора с диадема, в профил надясно.

О.: К (20 нумии), вляво кръст, вдясно официна Г.

Дълбочина 1,40 м, в яма, на 0,50 м от северния профил, на 2,20 м от западния профил.

Константинопол, III официна, 20 нумии.

7. Юстин I (518-527)[14].

АЕ, диам. - 12/14 мм, тегло - 2,52 г. П: ↑

Л. Надпис не личи. Бюст на императора с диадема, в профил, надясно.

О. Голяма христограма. Вдясно Є, вляво А.

Дълбочина 1,45 м, в яма в западната част на сондажа.

Константинопол, официна, 5 нумии

8. Юстин I (518-527) или Юстиниан I (527-565).

АЕ, диам. - 14/14 мм, тегло - 2,02 г. П: ↑↓

Л.: DN IVS... Бюст на императора с диадема, в профил надясно.

О.: Голямо Є, вдясно голям кръст.

Дълбочина 1,40 м, в яма в западната част на сондажа.

Константинопол, V официна, 5 нумии.

9. Юстин I (518-527) или Юстиниан I (527-565).

АЕ, диам. - 12/13 мм, тегло - 1,79 г. П: ↑↓

Л.: Надпис не личи. Бюст на императора с диадема, в профил надясно.

О.: Голямо Є, вдясно голям кръст.

Монета от насипа при застъргване на профила.

Константинопол, V официна, 5 нумии.

10. Юстин I (518-527) или Юстиниан I (527-565).

АЕ, Д - 12/12 мм, Т - 2,68 г. П: ↑↓

Л.: Надпис не личи. Бюст на императора с диадема, в профил надясно.

О.: Голямо Є, вдясно голям кръст.

Монета от насипа при застъргване на профила.

Константинопол, V официна, 5 нумии.

11. Алексий I Комнин (1081-1092), анонимен клас J[15].

АЕ, диам. - 22/22 мм, тегло - 4,12 г. П: ?

Л.: Не личи.

О.: Кръст, чиито рамене завършват с по една перла и два бисера, долното му рамо е поставено в полумесец. Наоколо четири перли, оградени с бисери. Изображението е оградено в зрънчест кръг.

Дълбочина 1,15 м, в яма в западната част на сондажа.

Константинопол, фолис.

12. Анонимен клас D или клас F[16]. АЕ, диам. - 23/25 мм, тегло - 2,47 г. П: ↑

Л.: Христос на трон, насреща (?).

О.: Надпис в три реда: IS XS
bASILE
BASIL

Дълбочина 0,60 м в пласта.

Византия, Константинопол, фолис.

13. Мурад I (1362-1382)[17]

АЕ, диам. - 17/14 мм, тегло - 1,61 г.

Дълбочина 1,00 м.

Турция, мангър.

14. AR, диам. - 10/11 мм, тегло - 0,28 г.

Дълбочина 0,90 м.

Турция, акче XVII-XVIII в.

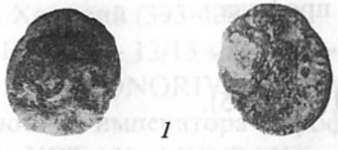
1

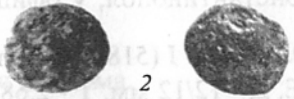
2
(М 2:1)

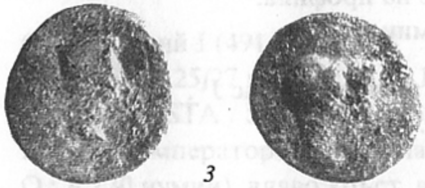
3

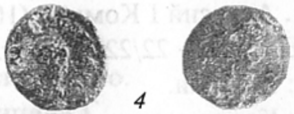
4

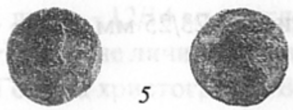
5

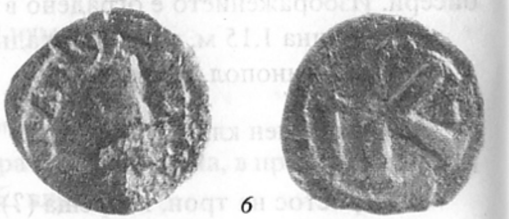
6

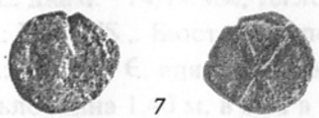
7

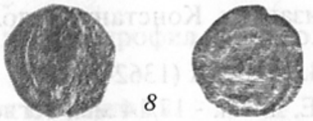
8

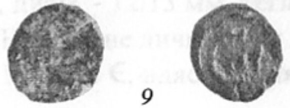
9

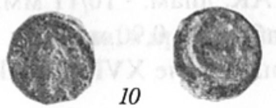
10

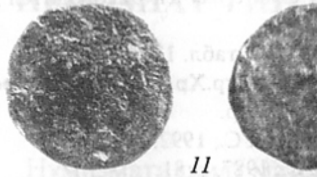
11

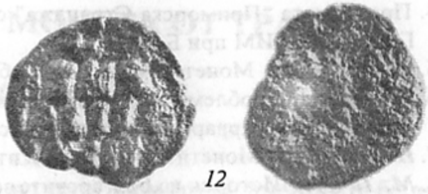
12

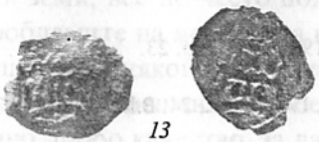
13

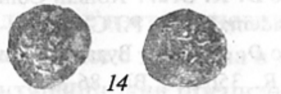
14

БЕЛЕЖКИ

1. Настоящата статия бе включена в общия доклад на ***Д. Гергова, Е. Дочева, А. Койчев, В. Мутафов, М. Кузманов.*** Археологически и нумизматични данни за стратиграфията на град Ахтопол и района на Приморска Странджа. - В: Симпозиум "Севтополис 2", Казанлък, 1999 г. (под печат).
2. За имената на античния Ахтопол по извори вж. ***И. Йорданов, А. Койчев, В. Мутафов.*** Средновековният Ахтопол VI-XII в. според данните на нумизматиката и сфрагистиката. - Нумизматика и сфрагистика, 1998, 2.
3. По-важни съчинения по въпроса: ***Г. Михайлов.*** Към историята на Тракия през IV-III в.пр.н.е. - ИАИ, 19, 1955; ***Г. Стойков, А. Василев.*** Експедиция Странджа. С., 1957; ***Ст. Недев.*** Крепостта Агатопол през древността, Средновековието и турското иго. - ВИСб, 2, 1971; ***М. Станков.*** Антични и средновековни монети, намерени в Ахтопол. - Студентски проучвания - Софийски университет, 2. С., 1975, 368-388. ***Б. Димитров.*** Ахтопол. - В: Български средновековни градове и крепости. Варна, 1981; ***В. Велков, Б. Димитров, В. Найденова.*** Подводни проучвания край Ахтопол. - В: Археологически открития и разкопки през 1984 г. Сливен, 1985; ***Б. Азманов.*** Историко-археологически данни за античния Ахтопол. - Анали, 1998, 1-4; ***Св. Ганева, А. Койчев, Б. Азманов, В. Мутафов.*** Ахтопол. С., 1990; ***П. Делев.*** Ахтопол. - В: Странджа - древност и съвреме, 1 С., 1990; ***E. Vafeos.*** He historia tes Agathopoleos kai Borei on atolikes Thrakes. N.Y., 1948; ***J. Jouroukova.*** Une nouvelle monnaie d'Agathopolis. - Studii si Cercetari de Numismatica, 11, 1995; ***W. Stancomb.*** Agathopolis: a Mint on the Black Sea Coast. In: Studies in Greek Numismatics in Memory of Martin Jessop Price. L., 1998; ***V. Velkov.*** Le port de la colonie grecque Agathopolis. - Thracia Pontica, 5, 1994, 105-112.

4. Програмата "Приморска Странджа" се осъществява от екип с научен ръководител Д. Гергова от АИМ при БАН.
5. ***Д. Драганов.*** Монетосеченето на Кабиле. С., 1993, №121-122, табл. 12.
6. М. Манов. Проблеми на монетосеченето в Тракия 281-218 г.пр.Хр. С., 1999. Според автора това е варваризат на тип А, отсечен през 220-218 г.пр.Хр.
7. ***Й. Юрукова.*** Монетите на тракийските племена и владетели. С., 1992, №122.
8. ***М. Тачева.*** История на българските земи в древността. С., 1987, с. 81.
9. Пак там.
10. ***Й. Юрукова.*** Цит. съч., 295-296, №171-173.
11. По ***D. R. Sear.*** Roman Coins and Their Values. L., 1983: P.I.C., p. 23.
12. Ibidem: C., 65; P.I.C., p. 87.
13. По ***D. R. Sear.*** Byzantine Coins and Their Values. L., 1974: D.O., 24; B.M.C., 30-33; T., 38-42; R., 356-358; BN, 86-88.
14. Ibidem: D.O. 21a-d; B.M.C. 40-46; T. 85-88; R. 410-412; BN 24-34.
15. Ibidem: Grierson, pl. 57/993; Hendy, pl. 2/18,19; B.M.C., p. 554; BN, p. 605, No. 191
16. Ibidem: No. 1836 или 1856.
17. Монетите с кат. №13 и 14 са определени от специалиста по османска нумизматика Васил Дамянов.

НЕПОЗНАТ ТИП БРОНЗОВА МОНЕТА ОТ ТРАКИЯ?

Методи Манов

Нумизматичният материал, откриван на територията на днешните български земи, все по-често поднася изненади за специалистите, работещи по проблемите на историята на древна Тракия. За съжаление невинаги по отношение на някой конкретен екземпляр може да бъде взето еднозначно и окончателно решение, особено когато дадена монета не е запазена в достатъчно добро качество, за да може да бъде идентифицирана прецизно.

Тук представям една бронзова монета, съхранявана в частна колекция[1], като за съжаление повърхностите на монетата са доста изтрити от продължително участие в циркулационния поток. Ето нейното описание:

Л.: Глава на Зевс с лавров венец, наляво.

О.: Кон в ход наляво, с вдигнат преден десен (или ляв?) крак, стъпил върху земна линия.

Диаметър: 19 мм. Тегло: 6,00 г (обр. 1а,б; 2а,б).

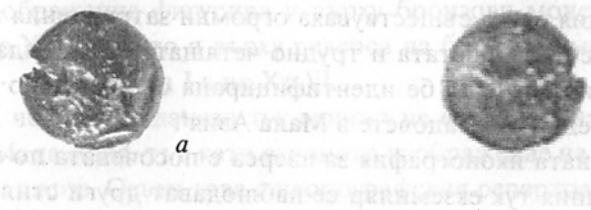

а б

Обр. 1а,б. Непознат тип бронзова монета от Тракия.

Монетата е толкова износена от продължителна употреба, особено реверсът й, че днес на практика не е възможно да се идентифицира категорично нито една буква от нейната легенда. Това създава изключителни затруднения при определянето от името на кого е отсечена представената тук монета - дали от автономна градска управа, или от владетел.

Въпреки посочените трудности за прецизно идентифициране на разглеждания екземпляр, на базата на иконографския и стиловия анализ на

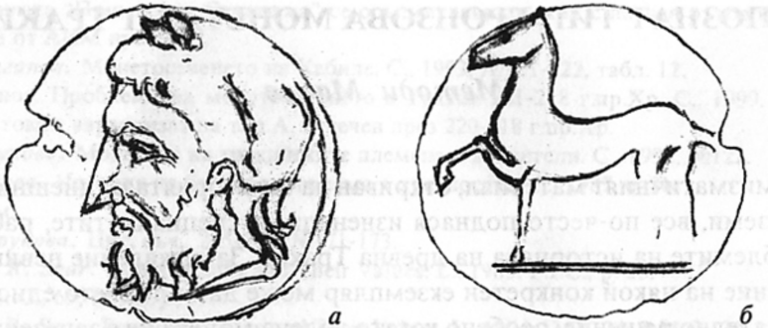

Обр. 2а,б. Непознат тип бронзова монета от Тракия (рисунки). М 2:1.

изображенията върху лицето и опакото на бронзовата монета, както и използвайки иконографски паралели и аналогии, ще се опитам да направя някои изводи, които, разбира се, ще имат повече хипотетичен характер.

Досега от земите на древна Тракия бе известен и публикуван само един екземпляр бронзова монета - открит в Кабиле - върху лицевата страна на който има изображение на глава на Зевс с лавров венец, наляво[2]. При неговата идентификация също съществуваха огромни затруднения поради недобрата запазеност на монетата и трудно четящата се легенда върху реверса ѝ[3]. Най-сетне обаче тя бе идентифицирана окончателно като автономна емисия на един от градовете в Мала Азия[4].

Въпреки сходната иконография за аверса с посочената по-горе монета, при разглеждания тук екземпляр се наблюдават други стилови специфики, които го отдалечават от бронзовата монета от Кабиле. Трябва да се отбележи, че изображението върху аверса на разглежданата тук монета, въпреки че е обърнато наляво, иконографски и стилово сякаш се доближава най-много до аверсите на два от типовете бронзови монети на тракийския владетел Севт III - "Глава на Зевс с лавров венец, надясно / конник в галоп, надясно" и "Портретна глава на Севт III с диадема, надясно / конник в галоп, надясно"[5].

Но някои особености в общия иконографски план на изобразената глава на Зевс с лавров венец, наляво, сякаш издават един по-късен стил, а оттук - и по-късна датировка в сравнение с посочените типове монети на Севт III. По-скоро стиловите особености на изображението, изглежда, го доближават до начина на изобразяване на главата на същото божество върху два от типовете бронзови монети на тракийския владетел Мостис - от края на II - началото на I в.пр.Хр. - "Глави на Зевс и Хера в профил надясно / орел върху мълния, наляво" и "Глава на Зевс с лавров венец, надясно / лък в горит и колчан за стрели"[6].

Изображението на кон с вдигнат преден десен или ляв крак, каквото има върху разглежданата тук монета, е доста популярно и се среща върху тетрадрахми на някои от ранните македонски владетели, като Архелай, Павзаний и Пердика III[7]. Подобно изображение срещаме и върху реверса на тетрадрахми на пеонския владетел Авдолеонт (ок. 315-286 г.пр.Хр.)[8]. Такова изображение има и върху бронзови монети и тетрадрахми на малоазийския град Куме, датирани съответно в III и II в.пр.Хр.[9] Почти идентично изображение на кон, с вдигнат преден десен крак, стъпил върху земна линия, откриваме и върху бронзови монети на Керкинитис на Таврическия Херсонес - датирани между 300 и 250 г.пр.Хр.[10] Трябва да се изтъкне, че точно такова изображение е познато и от монети на някои от тракийските владетели - най-ранното го откриваме върху драхми на Спарадок[11]. Същото изображение фигурира и върху бронзови монети на Котис (ок. 183-167 г.пр.Хр.)[12], както и върху реверса на бронзови монети на Мостис (края на II - началото на I в.пр.Хр.)[13].

Мисля, че разглежданата тук монета не е автономна градска емисия на Куме в Мала Азия, тъй като сходното изображение на кон там винаги е обърнато надясно. Освен това в иконографския репертоар на монетосеченето на този град не е познато изображението на глава на Зевс с лавров венец, при това обърнато наляво. Малко вероятно е - въпреки сходното изображение за реверса - представената тук монета да има нещо общо и с Керкинитис на Таврическия Херсонес.

Предвид района на местонамиране на разглежданата тук монета и заради посочените по-горе примери от тракийското царско монетосечене смятам, че е по-логично да предполагаме отсичане на въпросната монета от някой от тракийските владетели през елинистическата епоха. Дали да не мислим, че това може да се окаже монета от непознат досега тип на тракийския владетел Мостис? Защото вече са известни негови монети от няколко типа, които обаче са от еднакви номинали - с диаметър на ядрото около 19-20 мм и с тегло около 6 г[14], т.е. близки по метрологичните си данни именно до разглежданата сега монета. Не е изключено обаче представената бронзова монета да е отсечена от името на някой тракийски владетел, от когото досега са били известни само малки номинали - например Котис (ок. 183 - 167 г.пр.Хр.), или пък от владетел, от когото досега не са били известни монети. Основание за подобни предположения ми дава и фактът, че при провежданите дългогодишни разкопки в днешния град Ахтопол са били открити няколко бронзови монети от малък номинал - смятани определено за владетелски - чието описание е сходно с описанието на представената тук монета[15] (обр. 3).

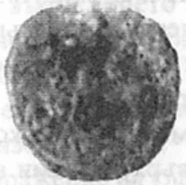

Обр. 3. Монета, открита в Ахтопол, реверс.

Най-смущаващото обаче при подобно предположение - че тази монета вероятно е владетелско издание - е, че съществуват бронзови монети точно от този тип и номинал, които са автономни бронзови емисии на град Гиртон (Gyrton) в Тесалия, Северна Гърция[16] (обр. 4а,б). Но при тях върху реверса липсва изображение на земна линия.

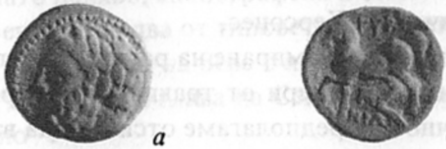

Обр. 4а,б. Бронзова монета на град Гиртон в Тесалия.

Поради невъзможността на сегашния етап от изследванията да бъде идентифицирана точно разгледаната бронзова монета, ще трябва да се предпазим от повече хипотетични разсъждения. Въпросът от името на кого е отсечена тази твърде интересна по своя иконографски тип монета, открита в днешните български земи, ще получи окончателния си и категоричен отговор, когато бъде намерен много по-добре запазен екземпляр, върху който всички букви от легендата могат да бъдат прочетени без затруднения.

БЕЛЕЖКИ

---

[1] Монетата е открита на територията на Бургаска област.

[2] ***Д. Драганов.*** Монета на неизвестен тракийски владетел от Кабиле. - Нумизматика, 1991, 1-2, 7-8; Монетосеченето на Кабиле. С., 1993, с. 107 и табл. X, G.

[3] Вж. ***М. Манов.*** Проблеми на монетосеченето в Тракия 281-218 г.пр.Хр. С., 1999, 29-40.

[4] ***М. Манов, А. Койчев, В. Мутафов.*** Монети от малоазийска Мизия, открити в Тракия, погрешно определяни досега като владетелски. - Нумизматични изследвания, 1999, 3-4 (под печат).

[5] ***Й. Юрукова.*** Монетите на тракийските племена и владетели. С., 1992, кат. №75-89, 92-97.

[6] Пак там, кат. №134-136, 138.

[7] ***R. Göbl.*** Antike Numismatik, 2. München, 1978, Taf. 45, Nr. 637-638, 640.

[8] Ibidem, Taf. 47, Nr. 699.

[9] SNG Deutschland. Sammlung v. Aulock, 5. Berlin, 1959, Taf. 51, Nr. 1632-1635; Nr. 1636-1640.

[10] SNG IX. The British Museum. Part 1: The Black Sea. London, 1993, pl. XXVIII, Nos 696-702.

[11] ***Й. Юрукова.*** Цит. съч., кат. №23-25.

[12] Пак там, кат. №121-122.

[13] Пак там, кат. №137.

[14] Пак там, кат. №134-136, 137.

[15] ***А. Койчев, В. Мутафов.*** Данни за неизвестно тракийско царско монетосечене от II-I в.пр.Хр. (от района на Авлеутейхос-Ахтопол, Югоизточна България). - В: Симпозиум Севтополис 2, 30.IX.1999 г. (под печат), каталожен №7,8, 9. В тази връзка не изключвам възможността някога върху по-добре запазен екземпляр от същия тип и номинал бронзова монета както разглежданата тук да бъде разчетена легендата: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΑΔΑΛΟΥ.

[16] SNG. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, Thessaly - Illyricum. Copenhagen, 1943, pl. 2, No. 61.

AN UNKNOWN TYPE OF BRONZE COIN FROM THRACE?

Metodi Manov

The author presents here a bronze coin that is kept in a private collection in Bulgaria. It was found in the region of the present-day town of Bourgas on the Black Sea coast. The coin is described as follows: Obv. Laureate head of Zeus left. Rev. Horse pacing left, his foreleg raised. Diam. 19 mm, wt. 6 g. (fig. 1a,b and fig. 2a,b). Unfortunately, the coin is not preserved well and even the letters of the legend are not discernible. This presented a great difficulty in the precise identification of this coin. After comparisons with some autonomous coinages and issues of some Thracian rulers, the author suggests here that the possibility of this coin to have belonged to some unknown Thracian king from the period between the 2nd and the 1st centuries BC should not be excluded. Only the existence of bronze autonomous issues of almost the same type and denomination, which were struck in Gyrton, Thessaly (Northern Greece) (fig. 6a,b) presents an obstacle to such an identification.

ЕДНО ПОДРАЖАНИЕ НА ТАСОСКАТА ТЕТРАДРАХМА ОТ ЦЕНТРАЛНА СТАРА ПЛАНИНА

Павлин Стойнов

В началото на II в.пр.Хр. монетарницата на остров Тасос отсича и пуска на пазара нова сребърна монета. Иконографията ѝ включва следните изображения:

Л.: Глава надясно на млад, безбрад, женствен Дионис, с бръшлянов венец. Над челото две цветчета. Косата завита в характерно руло и завързана на тила на възел. По шията се спускат отделни къдри. Челото е превързано с панделка, която минава под косите (обр. 1а).

О.: Гола фигура на Херакъл в цял ръст. Дясната му ръка държи опрян на земята масивен кривак, а през лявата е преметнал лъвска кожа. В полетата отстрани и долу надпис: ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ / ΣΩΤΗΡΟΣ / ΘΑΣΙΩΝ. В полето под дясната ръка монограм от букви (обр. 1б).

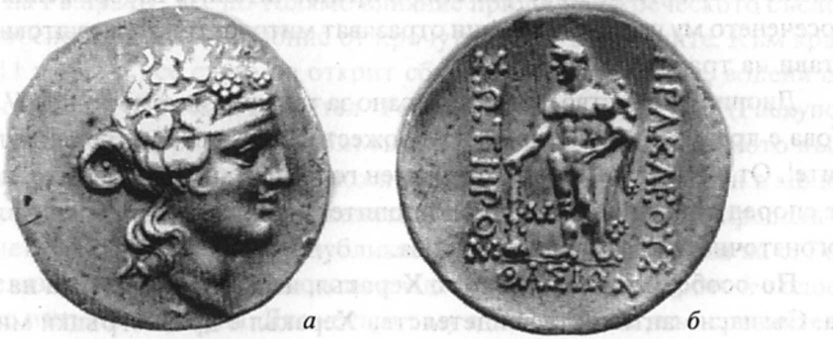

а б

Обр. 1а,б. Сребърна тетрадрахма на о-в Тасос. М 2:1.

Монетата е отсечена по евбейско-атическата монетна система, която е базирана на драхма с тегло 4,37 г. Номиналът ѝ е тетрадрахма, равна на 4 драхми, а отделните екземпляри тежат около 17-18 г. В следващото столетие, заедно с тетрадрахмите на Атина (II период) и на Първа македонска област под римска власт (ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΠΡΟΤΗΣ), тасоската тетрадрахма става универсална парична единица на югоизточносредиземноморския пазар. Към второто десетилетие на I в.пр.Хр. монетарницата на остров Тасос преустановява отсичането им. Населението около и на юг от Хемус търси начин да запълни появилия се недостиг на утвърдено платежно средство на пазара и започва да отсича нейни подражания.

Причини за така оформилото се предпочитание към тасоската тетрадрахма са качествената сребърна сплав, от която е кована тази монета, и номиналът ѝ, който добре приляга на нуждите на стоково-паричното обращение в този момент.

Независимо от това предпочитанията на траките (живеещи тогава в земите около и на юг от Хемус) към тази монета не могат да се обяснят само с чисто пазарни причини. Както казахме по горе, в обращение на пазара са още два типа монети със същия номинал и идентично сребърно съдържание. Вероятно допълнителното основание монетата да бъде предпочетена от тракийските племена, е фактът, че е отсечена в монетарницата на остров Тасос. Макар и в периферията, островът принадлежи на тракийското етническо пространство и предпочитаните изображения в монетосеченето му по някакъв начин отразяват митологичните и култовите представи на траките.

Дионис е божество, документирано за тракийския етнос още в V в.пр.Хр. Това е древно средиземноморско божество с отдавна утвърден култ у траките[1]. От античните автори е известен големият храм на Дионис, намиращ се според описанието някъде в Родопите и упражняващ огромно влияние в югоизточната част на полуострова.

По-особено стои въпросът с Херакъл, изобразен на аверса на монетата. Съгласно античните свидетелства Херакъл е древногръцки митологичен герой. Характерното при него е, че митологията го утвърждава като вожд и херой, извършил множество велики подвизи и обожествен след смъртта си. Вероятно тази митологична представа за Херакъл приляга на познатите у траките хероизация и обожествяване на владетеля след смъртта му, известни от свидетелствата на античните автори и археологическите проучвания на погребалните ритуали.

В предходните столетия (VI-IV в.пр.Хр.), при автономните монети на тракийските племена, върху реверса стоят също така изображения, утвърждаващи чрез митологията божествения произход на владетелското право. Такива са митологичните сцени с Хермес при монетите на Дерони, Едони и пр., както и изображенията на владетеля като Тракийски конник при монетите на одриските царе.

Трябва да отбележим че след III в.пр.Хр. иконографията Дионис/Херакъл става за около две столетия доминираща в монетосеченето и паричното обращение в централната част на полуострова. Към средата на II в. тетрадрахма с почти същата иконография отсича и монетарницата на Маронея, където Дионис е изобразен и на реверса и надписът е съответно ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΜΑΡΩΝΙΤΩΝ.

Вероятно по някакъв начин преобладаването на този иконографски тип в монетосеченето отразява определени икономически и политически пространства и зависимости. Западналата одриска държава след III в.пр.Хр. довежда до обособяването на множество племенни властови образувания и препятства етнообединителните процеси у траките и успешния отпор на римските легиони, напиращи от запад. В тази обстановка, особено след средата на I в.пр.Хр., все по-голямо влияние придобива жреческото съсловие и особено жреците на Дионис от прочутия храм в Родопите. Към края на I в. (11 г.пр.Хр.) се стига до открит сблъсък между траките, водени от жреца Вологес, и одриския владетел "Раскупорис, син на Котис" (Раскупорис III), който пада убит в този сблъсък[2]. Вологес води най-голямото въстание на траките срещу Рим. Възможно е разглежданият феномен в монетосеченето да отразява гореизложените процеси в тракийските предели.

Монетата, предмет на тази публикация, е намерена в района на с. Голяма Желязна, Троянско, преди около двадесетина години. Ядрото ѝ е плоско, с леко изпъкнал профил. Диаметърът му е около 31 мм, със сравнително правилна овална форма. Дебелината на ядрото е средно около 2,5 мм. То е от видимо добра проба сребро с тегло 16,12 г, което отговаря приблизително на теглото на една тасоска тетрадрахма. Изображенията върху монетата са изпълнени в един особен художествен стил, характерен за тракийската културна среда и отбелязан сполучливо като "местен художествен диалект"[3] (обр. 2).

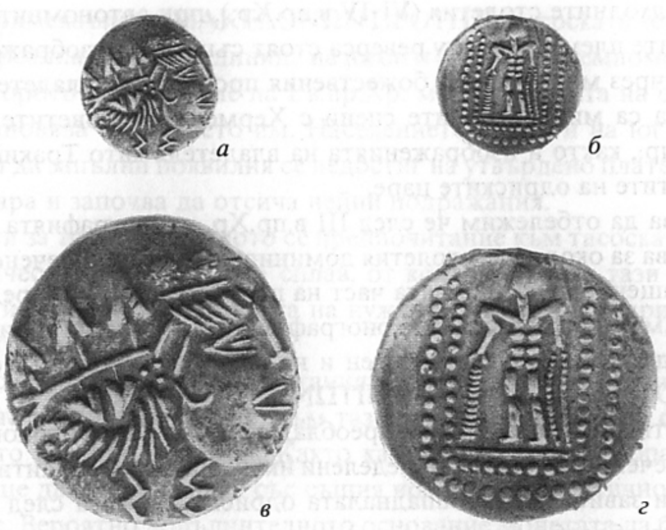

Обр. 2. Подражание на тасоска тетрадрахма: а,б) М 1:1; в,г) М 2:1.

Този стил е познат в торевтиката от класическата епоха по тракийските земи (VI-II в.пр.Хр.), където техниката му е впечатляваща. Чрез линеаризиране на формите и силна стилизация изображението е доведено до графичен силует. Въпреки това, благодарение на виталното чувство за точно премерен щрих и усет за движение, изображенията са пределно изразителни, а сюжетното въздействие е необикновено силно. Така е при изображенията от торевтиката. При монетните подражания, за които говорим, се забелязва същият стремеж към изразителност със средствата на стилизацията.

Изображението на аверса е изпълнено с помощта на чертички и точки и изглежда като сглобено от отделни елементи. Безупречното им съчетаване създава неповторимо впечатление за образа на младия Дионис. Изразително разтворените зеници на окото и устните напомнят характерното за Дионис и спътниците му екстатично състояние (обр. 3).

На реверса на монетата със същите средства е изобразен силуетът на Херакъл, държащ атрибутите си: кривак в дясната ръка и лъвската кожа в лявата, предадени пределно схематично (на практика просто обозначени). Вместо със стандартния надпис образът на Херакъл е обграден с два реда точки.

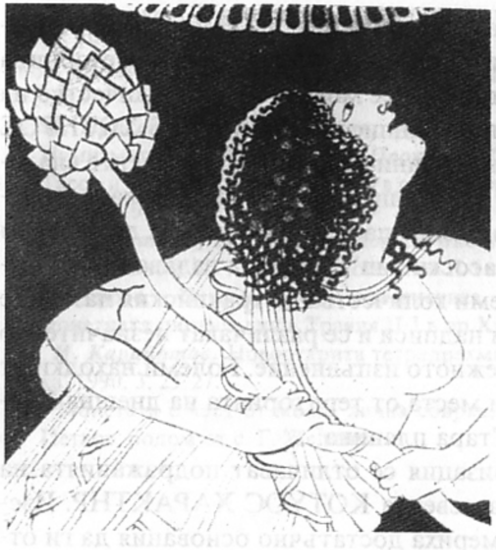

Обр. 3. Менада. Изображение върху гръцка ваза от VI в.пр.Хр.

Подражанията на тасоската тетрадрахма са известни на науката от началото на XX в. Първоначално са смятани за келтски имитации поради инерцията в западноевропейската наука за преувеличаване на келтското влияние в Тракия[4].

Отдавна е доказано, че тасоската тетрадрахма от втория период се появява десетилетия след края на келтската държава през 218 г.пр.Хр. Смята се, че подражанията се появяват след 72 г.пр.Хр. поради причини, които изтъкнахме по горе[5].

По това време циркулиращите тетрадрахми - на Атина, II период, подражанията на Александровите и Лизимаховите тетрадрахми, издавани от черноморските градове - не достигат за задоволяване на тракийския пазар. Тъкмо тогава някои тракийски племенни обединения, главно на юг от Хемус, а вероятно и на север, отсичат подражанията на тасоската тетрадрахма[6].

Известни са няколко степени на "варваризация" на въпросните подражания. Доказано е, че някои емисии са отсечени в тасоската монетарница и те почти не се различават от оригиналните монети по вид и качество на изображенията. Такива са монетите с надпис ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΘΡΑΚΟΝ, за които се смята, че са поръчани от някой от одриските владетели през последните десетилетия на II в.пр.Хр., когато тасоската монетарница все още е автономна. Към следващата степен можем да отнесем така наречените тетрадрахми от "тасоски тип", които са издавани от римските власти и са използвани в големи количества на тракийския пазар. Те са с добри изображения и правилни надписи и се различават незначително от оригиналните по малко по-небрежното изпълнение. Големи находки от последните са открити на различни места от територията на днешна България, в това число и на север от Стара планина[7].

С по-голяма степен на варваризация се отличават подражанията на тасоската тетрадрахма с надпис на реверса KOTYOC XAPAKTHP. Изследователите в последно време намериха достатъчно основания да ги отнесат към одриския владетел Котис II (57- 48 г.)[8].

Подражанията варират от такива с реалистични изображения и незначителни грешки в надписа до пълна стилизация в изображенията и подмяната на надписа с различен набор от чертички, точки и кръгчета. Тези монети се срещат в смесени и еднотипни находки, трезорирани в споменатия период, а също така и като единични екземпляри, от различни краища на днешната българска територия[9]. Към последните принадлежи и монетата, която разглеждаме тук. Теглото ѝ от 16,12 г е сравнимо с теглото на някои екземпляри от варианта KOTYOC XAPAKTHP[10]. Като имаме предвид стремежа подражанията да догонват теглото на циркулиращите в периода монети, можем да приемем, че тя е отсечена през последните десетилетия на I в.пр.Хр.[11]

БЕЛЕЖКИ

1. ***Херодот.*** История, кн. V, 7, ч. II. С., 1990.
2. ***Дион Касий.*** Обща римска история, LIV, 34, 5-7.
3. ***Хр. Харитонов.*** Антична нумизматика. В. Търново, 1996, с. 113.
4. ***R. Forrer.*** Keltische Nummizmatigue der Rein und Dounauländer. Strasburg, 1908.

5. ***Т. Герасимов.*** Тракийски монети - подражания на тасоските тетрадрахми. - Нумизматика. 1972. 2, с. 10.
6. ***А. Рогалски.*** Тасоските тетрадрахми от II-ри период и техните подражания. - Нумизматика, 1974, 3, 5-12.
7. ***И. Прокопов, И. Е. Бъчваров.*** Монетното съкровище от с. Попина, Силистренско. - Нумизматика, 1990, 1, 3-21; ***И. Прокопов, П. Бънов.*** Съкровище от тетрадрахми на о-в Тасос и от тасоски тип, открито в с. Брестовец, Плевенско. - Нумизматика и сфрагистика. 1995-97, 57-72.
8. ***Y. Youroukova.*** Les monnaies des rois traces du I s. av.n.e. - Thracia, 1. S., 1974, 273-279.
9. ***И. Прокопов, К. Койчева.*** Монети от II-I в.пр.Хр. от колекцията на Исторически музей Габрово. - Нумизматика и сфрагистика, 1998, 1, 45-55; ***И. Прокопов.*** Проблеми на монетната циркулация в Тракия II-I в.пр.Хр. - Нумизматични изследвания, 1997, 2-4.
10. ***И. Карайотов.*** Новооткрита тетрадрахма с надпис "Котиос характир". - Нумизматика, 1990, 3, 25-27.
11. Монетата е част от моята лична сбирка, придобита през 1979 г. чрез покупка от И. Петков, родом от с. Г. Желязна.

НЕПУБЛИКУВАНА КОНТРАМАРКА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА

Игор Лазаренко

Предмет на настоящото съобщение са две контрамарки - овална, с изображение на човешки бюст, обърнат надясно, и кръгла, с изображение на делфин и буква А над него - поставени върху силно износена бронзова монета. В достъпната ми научна литература, посветена на въпросите за контрамарките на гръцките градове през елинистическата[1] и римската епоха[2], не съм срещал такива описания.

За съжаление надписът на монетата не се е запазил, а изображенията и от двете страни са повредени допълнително вследствие на контрамаркирането.

Л.: Глава на Херакъл (?), наметната с лъвска кожа (?), надясно. В основата на главата, от двете страни на шията, са нанесени контрамарките. Върху тила е овалната контрамарка (5 х 6 мм) с неопределен човешки бюст, а върху брадата е кръглата контрамарка (диаметър 6 мм) с делфин и буквата А над него.

О.: Права (?) фигура, обърната наляво.

Повърхността на монетата е покрита със светлозелена патина.

Диаметър: 22/25 мм. Тегло: 7,73 г. Инв. № І 4567 (обр. 1а,б). Местонамиране: Шуменско.

Липсата на място за надпис на аверсното монетно поле, частично запазените изображения и видът на монетното ядро показват, че контрамаркираната монета е елинистическа, а не римска.

Двете контрамарки имат различна форма и степен на запазеност. Начинът, по който са поставени една спрямо друга, не подсказва някаква пряка връзка между тях. Въпреки че са нанесени на аверса на монетата и не се застъпват, мисля, че са резултат от две отделни контрамаркирания, извършени по различно време, а вероятно и в различни монетарници.

Контрамарката "Човешки бюст, надясно" не е добре отпечатана. Това не ми позволява да я съпоставя с други подобни контрамарки, нито да

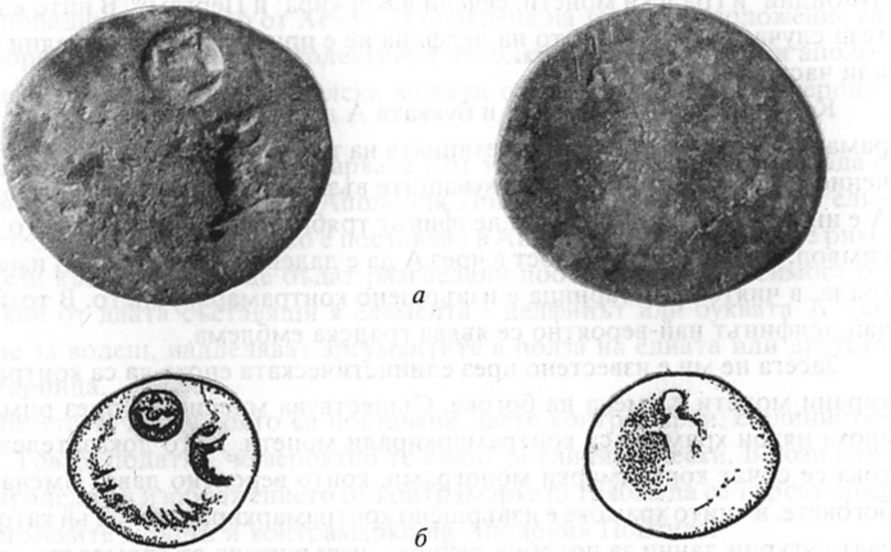

Обр. 1а. Елинистическа бронзова монета с контрамарки "Делфин надясно, над него буква А" и "Човешки бюст, надясно"; б) рисунки.

кажа дали е изобразен владетел, или бог. Като имам предвид, че монетата, върху която са нанесени контрамарките, е елинистическа, мисля че е повероятно бюстовото изображение да е на божество. Тази контрамарка според мен е по-ранна. Износването ѝ е почти същото като на контрамаркираната монета.

За разлика от нея контрамарката "Делфин надясно, над него буква А" е в отлично състояние.

Досега ми бяха известни четири елинистически контрамарки с изображение на делфин, поставени в монетарниците на Таврически Херсонес[3], Олбия[4] и Бизантион[5]. При едната от двете олбийски контрамарки под делфина са дадени началните букви от името на града - ОЛ[6].

От римската епоха са ми познати четири контрамарки с изображение на делфин, поставени върху монети на боспорски царе[7], римски асове и дупондии[8] и градски монети, сечени в Коркира[9] и Пергам[10]. В нито един от тези случаи изображението на делфина не е придружено от отделни букви или части от дума.

Комбинацията от делфин и буквата А досега не ми е позната от контрамарки или монети. Интерпретацията на тази контрамарка зависи от значението на буквата А. Съществуващите възможности са две. При първата А е инициал на бог Аполон, а делфинът трябва да се разглежда като негов символ. Втората възможност е чрез А да е дадено в съкратен вид името на града, в чиято монетарница е извършено контрамаркирането. В този случай делфинът най-вероятно се явява градска емблема.

Засега не ми е известено през елинистическата епоха да са контрамаркирани монети с имена на богове. Съществува мнение, че през римската епоха някои храмове са контрамаркирали монети. Като доказателство за това се сочат контрамарки монограми, които вероятно дават имената на боговете, в чиито храмове е извършено контрамаркирането[11]. Тъй като липсват сигурни данни за подобна дейност, извършвана от храмовете, мисля, че е малко вероятно чрез буквата А от разглежданата контрамарка да е предадено името на бог Аполон.

В подкрепа на втората възможност са редица случаи от елинистическата и римската епоха, при които за контрамарки са използвани градски монограми и емблеми, познати от реверсните изображения на автономните[12] и провинциалните монети[13]. Косвено доказателство че буквата А от разглежданата контрамарка е начална буква от име на град, е посочената по-горе контрамарка на Олбия с О? под делфина.

Както е известно, монетите с ниска стойност най-често се откриват в районите на градовете, които са ги отсекли. Същото правило с още по-голяма сила важи за бронзовите монети с градски контрамарки.

Изображението на делфин е указание, че монетарницата, извършила контрамаркирането, трябва да се търси сред крайбрежните градове. От крайбрежните градове с монетарници, чиито имена започват с буквата А, най-близко до местонамирането на контрамаркираната монета са Аполония Понтика и Анхиало. Според мен в монетарницата на един от тези два града е извършено контрамаркирането, след което монетата по търговски път е попаднала на север от Хемус. В подкрепа на това предположение са многобройните единични и колективни находки от елинистически аполонийски и провинциални анхиалски монети от територията на Североизточна България[14].

За датировката на контрамарката е от значение в кой от двата града е поставена. Ако е поставена в Аполония Понтика, вероятността да е елинистическа, е по-голяма, а ако е поставена в Анхиало, със сигурност е римска. Тези възможности ще бъдат разгледани поотделно. В зависимост от това, кой от двата съставящи я елемента - делфинът или буквата А - се приеме за водещ, надделяват аргументите в полза на едната или другата монетарница.

Монетата, върху която са поставени двете контрамарки, е елинистическа. Това е податка, че вероятно те също са елинистически. В този случай паралели на изображението от контрамарката трябва да се търсят сред предримските монети и контрамарки на Аполония Понтика.

Реверсното изображение на повечето автономни монети, сечени в Аполония Понтика, е изправена котва, от двете страни на която са представени речен рак и голяма буква А[15]. Досега няма единно мнение по въпроса за значението на буквата А. Не е ясно дали чрез нея е представяно градското име, или името на бог Аполон. Всъщност двете възможности се припокриват. На практика се оказва, че буквата така или иначе е инициал на бог Аполон.

През I в. в Анхиало са били контрамаркирани монети с АГХ в правоъгълна рамка[16]. Тази контрамарка, даваща името на Анхиало, е косвено доказателство, че буквата А от контрамарката "Делфин надясно, над него буква А" трябва да се свърже с Аполония Понтика. Според мен А от контрамарката с делфина има същото значение, каквото буквата А от реверса на аполонийските монети.

Не ми е известно делфинът да е използван като самостоятелен монетен тип в аполонийското монетосечене. Той се появява за първи път върху аполонийските монети през архаичната епоха. В този период основните монетни изображения са изправената котва и свастиката. При някои драхми свастиката е представена като четири делфина с допрени опашки[17], а при други делфини са изобразени в свободните полета между раменете на свастиката[18]. В книгата си "Античните монети на Балканския полуостров и монетите на българските царе" Н. Мушмов описва една аполонийска бронзова монета, при която изображението на речния рак е заменено с половин риба[19]. Макар че не уточнява за каква риба става въпрос, вероятно върху монетата е представена предната част от делфин.

Според мен контрамарката "Делфин надясно, над него буква А" е съставена от два допълнителни символа, познати ни от аполонийските монети. Това я поставя в типологична, а може би и в хронологическа близост с аполонийската контрамарка "Речен рак".

Елинистическите контрамарки на Аполония Понтика са разделени в две основни хронологически групи. Към първата се отнасят контрамарките, поставяни през първата половина на III в.пр.Хр.[20], а към втората - поставяните след разгрома на Аполония през 72/71 г.пр.Хр.[21] Ако разглежданата тук контрамарка "Делфин надясно, над него буква А" е аполонийска, то тя трябва да се отнесе към втората хронологическа група.

Макар да смятам контрамарката "Делфин надясно, над него буква А" за аполонийска от I в.пр.Хр., не мога да изключа напълно възможността да е поставена в Анхиало през римската епоха.

Съмнението ми, че тя може да е много по-късна от монетата, върху която е нанесена, е продиктувано от случаите, при които отделни монети, контрамаркирани през II или III в., са отсичани около сто години по-рано[22].

Приемем ли, че монетата е късноелинистическа, а втората контрамарка е поставена през римската епоха, изтъкнатите по-горе аргументи в полза на Аполония Понтика губят до голяма степен значението си. Като имам предвид, че делфинът е сред често използваните реверсни изображения при анхиалските монети[23], много по-логично ми се струва зад буквата А от контрамарката да стои името на Анхиало, а не на Аполония Понтика.

До откриването на по-добре запазени монети с контрамарката "Делфин надясно, над него буква А", които да потвърдят или отхвърлят направените наблюдения и заключения, приемам тази контрамарка за аполонийска и я датирам най-общо в периода след 72/71 г.пр.Хр. - края на I в.пр.Хр.

БЕЛЕЖКИ

1. ***Т. Герасимов.*** Антични монети с контрамарки от Долна Мизия и Тракия. - ИАИ, 15, 1946, 51-76; ***Ст. Топалов.*** Принос към проучване контрамарките на западнопонтийските градове Аполония, Месамбрия и Одесос III-I в.пр.н.е. С., 1997, и цитираните в тях други заглавия
2. ***J. Howgego.*** Greek Imperial Countermarks. L., 1985; ***D. Draganov.*** The Countermarks of Moesia Inferior and Thrace. - Klio, 1991, 2, 495-509.
3. ***В. Анохин.*** Монетное дело Херсонеса (IV в. до н.э. - XII в.н.э.). Киев, 1977, с. 39, 139, №76, 80, 82-88; табл. V, 76, 80; табл. VI, 82-88.
4. ***П. Карышковский.*** Монеты Ольвии. Киев, 1988, с. 68, рис. 7, 9, 11, с. 89.
5. ***Т. Герасимов.*** Цит. съч., 70-73, обр. 6.
6. ***П. Карышковский.*** Цит. соч., с. 68, рис. 11.
7. ***J. Howgego.*** Op. cit., p. 172, No. 357, pl. XIV, 357.
8. ***Б. Божкова.*** Антични монети от разкопките в Рациария. - Нумизматика, 1986, 2, с. 42, №2.
9. ***J. Howgego.*** Op. cit., p. 172, No. 356, pl. XIV, 356.
10. Ibidem, p. 173, No. 358, pl. XIV, 358.
11. Ibidem, p. 3.
12. ***Т. Герасимов.*** Цит. съч.; Към нумизматиката на град Кабиле. - ИАИ, 33, 1972, 118 -119, с. 116, обр. 5; **Ст. Топалов.** Цит. съч.
13. ***Й. Юрукова.*** Две контрамаркирани монети от Тракия. - ИАИ, 30, 1976, 210-211; ***D. Draganov.*** Op. cit., p. 497, No. 5.
14. ***Т. Герасимов.*** Находка със сребърни монети на Аполония на Черно море. - РП, 1, 1948, 134-149; ***А. Стефанова.*** Колективна находка със сребърни монети на Аполония Понтика от с. Ганчево, Шуменски окръг. - В: Нумизматика (Сборник от доклади по проблеми на античната и средновековна нумизматика и медалистика), 1. С., 1985, 19-27; ***Й. Юрукова.*** Монетосеченето на градовете в Долна Мизия и Тракия II-III в. Хадрианопол. С., 1987, с. 99, табл. 5; ***Л. Лазаров.*** Циркулация и трезориране на колониалните монети с по два образа на аверса (във връзка с находката от с. Славейково, Провадийско). - Нумизматични изследвания, 1996, 3-4, с. 17.
15. ***Н. Мушмов.*** Античните монети на Балканския полуостров и монетите на българските царе. С., 1912, 173-174.
16. ***И. Карайотов.*** Монетосеченето на Месамбрия. Бургас, 1992, с. 64; **Ст. Топалов.** Цит. съч., с. 124.
17. ***I. Karajotov.*** Le monnayage d'Apollonia à la lumière des découvertes les plus récentes. - Thracia, 11, Studia in honorem Alexandri Fol. Serdicae, 1995, p. 400, fig. 3a,b.
18. ***И. Карайотов.*** Монетосеченето на Аполония в светлината на последните открития. - Балкански древности, 1992, 2, с. 71.
19. ***Н. Мушмов.*** Цит. съч., с. 174, №3161.
20. ***Ст. Топалов.*** Цит. съч., с. 71.
21. Пак там, 115-116.
22. ***Т. Герасимов.*** Антични монети с контрамарки..., с. 77, обр. 7.
23. ***M. Strack.*** Die antiken Münzen von Thrakien. Berlin, 1912, S. 245, Nr. 507; S. 269, Nr. 604; S. 270, Nr. 605; S. 271, Nr. 615; S. 280, Nr. 645; Nr. 689; Taf. VII, 5, 38, 41.

UNPUBLISHED COUNTERMARKS OF APOLLONIA PONTICA

Igor Lazarenko

Objective of the present report are two countermarks - an oval one with a representation of a man's bust to the right, and a round one with a representation of a dolphin and a letter A above it - struck on a highly worn off bronze coin that is stored in the numismatic collection of the Varna Archaeological Museum.

The two countermarks are in different state of preservation, which gives me reason to suppose that they were struck in different times, and most probably in different mints as well.

The countermark "Man's bust to the right" had not been struck well, and this does not allow the author either to compare it with other similar countermarks or to say whether it represents a ruler or a deity.

On the contrary, the countermark "A dolphin to the right and a letter A above it" is in a perfect condition. In the author's opinion, it is composed of two supplementary symbols that are known from the coins of Apollonia. This places it in a typological affiliation - and may be in chronological one as well - with the Apollonian countermark "River crayfish", which is dated to the period between 72/71 BC - the end of the 1st century BC.

ГНОСТИЧЕСКИ АМУЛЕТИ ОТ БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ, СЪХРАНЯВАНИ В ЧАСТНИ КОЛЕКЦИИ

Николай Марков

Интересът у българските археолози и историци на църквата към материалите с гностически характер, достигнали до наши дни, е все още твърде слаб. Показателен е фактът, че за последните сто години обнародваните гностически предмети, намерени по българските земи, са едва двадесетина[1]. Далеко съм от мисълта, че подобни материали изобилстват у нас, но резултатите от целенасоченото им издирване, което предприех през последната година (предимно из частните колекции), навеждат на мисълта, че по българските земи през първите няколко столетия от християнската ера гностическите секти вероятно са имали немалко последователи. Това мое виждане се затвърди въз основа на намерените няколко несъмнено гностически амулета, някои от които вече съм публикувал[2], а други са предмет на следващите редове.

Ще се задоволя предимно с описанието им, без да се впускам в несигурната им интерпретация.

1. Отлят в двустранен калъп оловен амулет с кръгла форма, с диаметър около 17 мм и дебелина към 1,5 мм. Местонамирането му е неизвестно.

На условно приетата от мен лицева страна е изобразен в нисък релеф лъв в ход надясно. Под него се виждат очертанията на змия с глава, повдигната непосредствено под лъвската муцуна. Над лъва се чете едноредов надпис на гръцки - ΙΑω. Близо до периферията на това лице върви рамка от два концентрични кръга.

Задната страна на амулета е заета от кръгло, сравнително плитко и за съжаление празно гнездо, в което в миналото най-вероятно е бил монтиран някакъв камък (гема?) или стъклена отливка. Ръбът на това лице е обхванат от едър зрънчест кръг.

В горния си край ръбът на ядрото на амулета е нарушен поради отчупване на носещата халкичка. На срещуположния край се забелязва удебеление, което е останка от леярската китка.

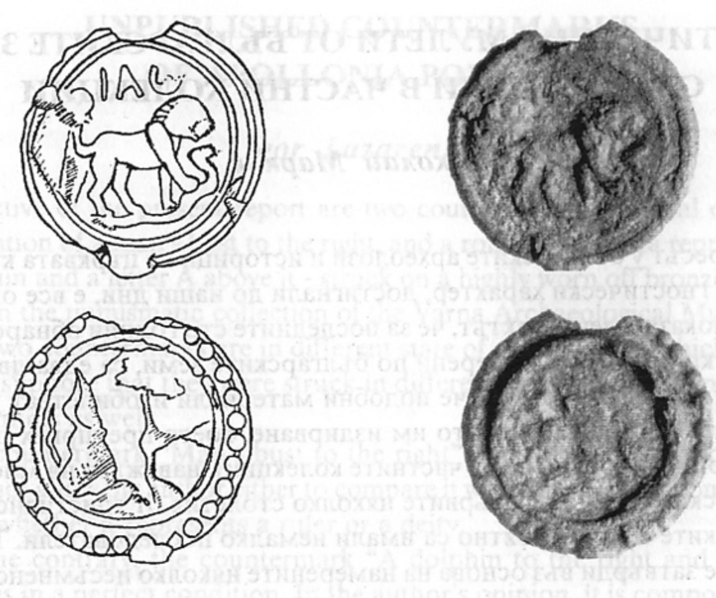

М 2:1

Както изображенията, така и надписът говорят за това, че разглежданият предмет трябва да бъде отнесен към практиката на някоя от гностическите секти, възникнали и набрали мощ през II и III в.[3] Лъвът е очевидно познатото ни от многобройни гностически паметници зооморфно (λεοντόμορφος) изображение на Йехова (IAω)[4].

Представената в композицията змия също не изненадва. Още в предхристиянския период образът ѝ е бил свързан в еврейските представи с Йехова[5]. Изобразяването ѝ върху разглеждания амулет ми дава основание да предположа, макар и с голяма несигурност, че той би могъл да произлиза и съответно да е бил употребяван от сектата на офитите, почитали змията от райската градина, в която виждали първата поява на Спасителя[6].

2. Отлят от олово амулет с издължена паралелепипедна форма, с надлъжен отвор и надписи в позитив, отпечатани на студено по четирите стени - Θ IAω / CABAω / ADωNH / XωωX[7]. Размерите му са приблизително 33 х 4,5 х 5 мм. Местонамирането и на този амулет е неизвестно.

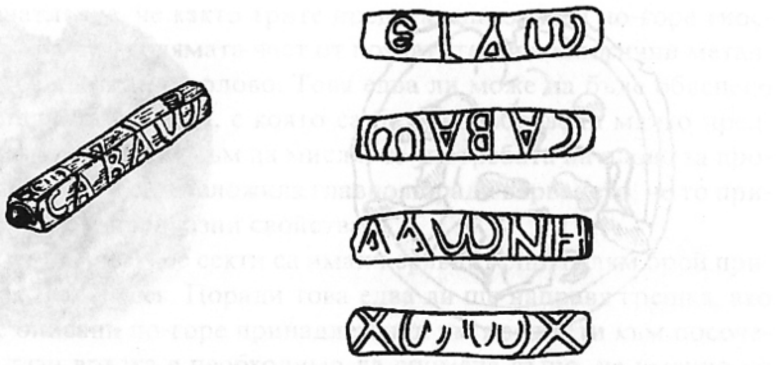

М 2:1

В първите три надписа са упоменати очевидно имената на гениите - еманации на върховния демиург Ялдабаот, измислен в началото на II в. от ересиарха Василид, а именно Йехова, Саваот, Адонай[8]. Вероятно такъв е смисълът и на надписа от четвъртата страна на амулета - XωωX, който не ми е познат от друг гностически епиграфски паметник. Възможно е това да е името на едно от осемте стари градски божества на Хермополис[9].

За отбелязване е също, че само името Саваот е разположено в посока, обратна на останалите надписи. Склонен съм да мисля обаче, че това се дължи по-скоро на недоглеждане от страна на производителя на амулета, отколкото на съзнателно търсене на разграничаването му от тях.

Следите от изтриване в отвора на амулета свидетелстват, че той е бил носен нанизан на връвчица или на кожен ремък.

3. Отлят в двустранен калъп оловно-калаен амулет с кръгла форма, с диаметър около 22,5 мм и приблизителна дебелина 2,2 мм. За този амулет се знае, че е намерен някъде из Варненско.

Лошото състояние на приетата от мен лицева страна не ми дава възможност за пълноценна възстановка на изображението, изпълнено върху нея в нисък релеф. Възможно е да е бил представен познатият ни от многобройни раннохристиянски медальони и гностически амулети конник, който промушва с копие демон, повален в краката на коня[10].

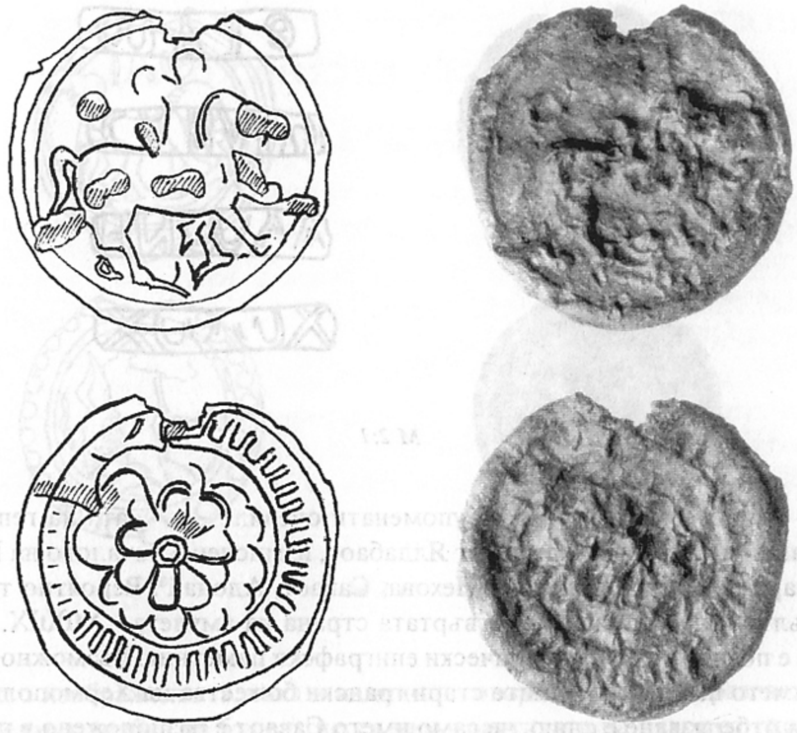

М 2:1

Обратната страна на амулета е заета от изобразен фронтално в нисък релеф двупластов цвят, с най-голяма вероятност на роза[11]. Той е обрамчен от вървящ близо до периферията на ядрото кръгъл банд от къси, радиално разположени чертички.

В горния край на амулета се вижда мястото на откършената халкичка.

Причисляването на този амулет към гностическите материали е несигурно. Все пак основание за това ни дава изобразеният двупластов цвят на розата. Струва ми се, че в това изображение е първообразът на станалия впоследствие основен за средновековните алхимици символ на червено-бялата роза. Поне засега значението на този символ за гностическите общества не ми е познато.

Прави впечатление, че както трите представени от мен по-горе гностически амулета, така и голямата част от познатите ми аналогични метални образци са изработени от олово. Това едва ли може да бъде обяснено само с относителната леснина, с която са били изработвани малко предмети от този метал. Склонен съм да мисля, че употребата на олово за производството на амулети се е наложила главно поради вярването, че то притежавало магически и предпазни свойства[12].

Знае се, че гностическите секти са имали сравнително голям брой привърженици през II и III век. Поради това едва ли ще направя грешка, ако отнеса и трите описани по-горе принадлежащи им предмети към посочения период. В тази връзка е необходимо да спомена също, че именно по това време, и то предимно в гностическо-юдейските среди, се е развивал процес на относително бърза идейна ферментация[13], която подготвила почвата за сравнително лесното възприемане впоследствие на християнството. Наличието на материални следи от юдаизма[14] и гностицизма от това време у нас е необходима предпоставка за провеждане на системното им събиране и обнародване, към което приканвам колегите си от музеите и частните колекционери. Убеден съм, че в скоро време в резултат на натрупването на повече и по-солиден материал от такова естество ще бъдем в състояние да стигнем до корените не само на християнството по българските земи, а и до съпътстващите развитието му през цялото Средновековие еретически учения.

БЕЛЕЖКИ

1. Вж. напр. работите на ***D. Zontschev***. Ein gnostisches Amulett ἀβραξας aus Bulgarien. - Clio. 40, 1962. S. 296; ***А. Димитрова***. Геми-амулети с гностически изображения. - Археология, 3, 1968, 24-28; ***А. Димитрова-Милчева***. Антични геми и камеи от Националния археологически музей в София. С., 1980, №263-286.
2. **Н. Марков.** Новооткрит гностичен амулет от българските земи. - Археологически вести. 2, 1999 (под печат); Бележки за един новооткрит медальон от гръко-източния период на християнското изкуство. - Нумизматика и сфрагистика, 1999, 1, 77-80. Определянето на този медальон като гностически е несигурно.
3. За тях виж повече подробности у ***F. Cabrol, H. Leclerq***. Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie, 4^1. P., 1924, col. 1327-1367; както и в Dictionnaire de Théologie catholique, 6^2. P., 1925, col. 1434-1467.

4. Вж. подобни изображения напр. в: Dictionnaire de Théologie..., 1^1. P., 1923, col. 123, fig 7; ***А. Димитрова-Милчева.*** Цит. съч., №285; ***G. Schlumberger.*** Amulettes byzantins anciens. Revue des études grecques, 5. P., 1892, №1-3, 7, 9-11. Според класификацията на Монфокон на гностическите изображения от началото на XVIII в. тези с многобройни лъвски изображения оформят самостоятелна група (цит. по ***F. Cabrol, H. Leclerq.*** Dictionnaire..., 1^1. col. 133).
5. Според Ернест Ренан образът на змията, известна от Светото писание под името *нехустан.* по времето на Мойсей би могъл да се разглежда като "стар идол на Йехова" (**E. Renan.** Histoire du peuple d'Israël, 1. P., 1887, p. 178, 270). От времето на Макавеите (II в.пр.Хр.) образът на змията бил вече трайно свързан с Йехова (**J. Campbel.** The Mythic Image. New Jersey, 1974, p. 294).
6. **J. Campbel.** Op. cit., 296-298. Сектата на офитите, изглежда, била твърде силна дори и през V в., защото я срещаме спомената в императорски едикт срещу еретиците, издаден през 428 г. (Corpus Juris civilis. P., 1878, Pars II, col. 57).
7. Подобен амулет, но изработен от стъклена паста, се съхранява в сбирката на университета в Мичиган Ан Арбър. За него вж. web страницата Traditions of Magic in Late Antiquity, 1996. №22.
8. ***F. Cabrol, H. Leclerq.*** Dictionnaire..., 1^1. P., 1924, col. 133. За връзката между тези имена у древните евреи виж напр. у E. Renan, Op. cit., p. 176, 285 и другаде.
9. Вж. по-подробно за тях у ***K. Sethe.*** Amun und die acht Urgöter von Hermopolis. Abh. Berliner Akademie. 4. Berlin. 1929, S. 64 f. Виж и формата XωXVO у ***F. Cabrol, H. Leclerq.*** Dictionnaire..., 11. P., 1924. col. 146.
10. ***G. Schlumberger.*** Op. cit.; ***Н. Марков.*** Два новооткрити раннохристиянски медальона. - Нумизматика и сфрагистика, 1998, 2, 112-121, №2; Бележки за един новооткрит медальон...: Бележки върху два новооткрити християнски медальона от V век. - Археология, 1-2. 1999 (под печат); медальон №2.
11. ***J. Campbel.*** Op. cit., p. 254.
12. ***Н. Чаусидис.*** Оловен амулет со испишана молитва против "нежит" от градот Чрешче. - Зборник Археологија на Музеј на Македонија, 1, 1995, 164-165.
13. Според Е. Ренан този процес е бил особено активен през I в. (***E. Renan.*** Op. cit., 5. P., 1893. 243-247).
14. Напр. за останки от синагога във Филипопол, изградена преди средата на III век, вж. у ***Е. Кесякова.*** Антична синагога във Филипопол. - Археология, 1, 1989, 20-33. Добре е да се знае също, че значителна част от юдеите от диаспората не били родени евреи. В мнозинството си те били местни жители, възприели юдаизма (***E. Renan.*** Op. cit., 5. P., 1893. 243-247).

КОЛЕКТИВНА МОНЕТНА НАХОДКА ОТ КРАЯ НА IV-V В. ОТ КЮСТЕНДИЛСКО

Светослава Филипова

През 1995 г. в ИМ - Кюстендил, постъпва като дарение колективна монетна находка от 40 късноантични римски медни монети[1]. За съжаление точното местонамиране на находката остава неизвестно. Долната граница се поставя от една монета на Теодосий I (378-395 г.) от типа "GLORIA REI / PVBLICE - лагерна порта". Монетата е отсечена в трета (Г) официна на тесалонийската монетарница в периода 383-392 г. Според LRBC монетите на Теодосий I се секат във втора (В) и четвърта (Δ) официна. Третата официна сече монети за Аркадий[2]. Но според представената монета явно в нея са сечени и монети за Теодосий I. Следват 4 монети на Аркадий (383-408 г.). Една от тях е с вотивен надпис на реверса: VOT X MVLT XX. Този тип монети се секат в монетарниците на Аквилея, Кизик, Антиохия и Александрия. Други две монети са с популярното за 383-395 г. изображение на Виктория с трофей и пленник и надпис на реверса SALVS REI / PVBLICAE. Последната монета на Аркадий е отсечена в периода 395-408 г. и е от типа "VIRTVS EXERCITI - Виктория увенчава императора с лавров венец". Монетосеченето на Хонорий (393-423 г.) е представено в находката с една монета от типа "GLORI / A ROMA / NORVM - двамата императори", отсечена в монетарницата на Никомедия през 408-423 г.[3]

Периодът 425-450 г., или управлението на император Теодосий II в Източната Римска империя и на Валентиниан III - в Западната, присъства с три монети на Теодосий II от типа "CONCOR / DIA AVG - Виктория с два венеца, права, насреща", едната от които отсечена в столичната монетарница Константинопол[4]; две монети на Валентиниан III от типа "VOT / PVB (лагерна порта)"[5]. Този тип се сече в римската монетарница[6]. Към посочения период принадлежат и още две монети със заличени изображения върху аверса. Върху реверса им се вижда кръст в лавров венец.

Най-многобройни в находката (20 бр.) са монетите на императора на Източната Римска империя Марциан (450-457 г.). Върху техните реверси е изобразен монограмът му в няколко варианта. Четири от монетите са отсечени в Константинопол и две в Никомедия. Прави впечатление доброто им качество, което говори за краткия период, в който тези монети са били в обращение.

Шест монети от находката са със заличени изображения, но диаметърът им - между 12 и 9 мм - ги отнася към края на IV - V в.

В колективната находка логично преобладават монетите, отсечени в монетарниците на Източната Римска империя - Константинопол (5 бр.), Никомедия (3 бр.), Тесалоника (1 бр.). Две монети са отсечени в Рим. Присъствието на монети на римската монетарница не е изолирано явление за този период на Балканите[7].

Terminus post quem на находката са монетите на император Марциан. Вероятната причина за укриването ѝ е хунското нашествие в балканските провинции на империята през 451 г., когато варварите навлизат в Тракия и са разбити от императора[8]. До смъртта си в 453 г. Атила е зает с походи на запад и не е в състояние да се намеси отново в Тракия. До края на управлението на Марциан обстановката в балканските провинции е спокойна. Представената колективна находка, както и фактът, че при разкопки в Пауталия са намирани монетни комплекси с terminus post quem 450-457 г., дават представа за разпространието на нашествието[9].

КАТАЛОГ[10]

1. Теодосий I (378-395 г.).
Тесалоника (383-392 г.).
Л.: . N THEOD . / SIVS PF AV. Бюст с диадема, надясно.
О.: . . . RIA REI / PVBLICE / TES Лагерна порта с две кули. В полето вляво - Г.
AE4, диам. - 13/11 мм, LRBC, p. 82, 1865 (обр. 1 - реверс).

2. Аркадий (383-408 г.).
383-387 г.
Л.: . . . . . . VS PF AVG Бюст с диадема, надясно.
О.: VOT / X / MVLT / XX в лавров венец.
AE4, диам. - 12/11 мм.

3. Аркадий (383-408 г.).
383-395 г.
Л.: DN ARCA . . . . . . Бюст с диадема, надясно.
О.: . . . . / PVBL . . . . . Виктория, в ход наляво, държи на рамото си трофей, влачи пленник.
AE4, диам. - 11/11 мм.

4. Аркадий (383-408 г.).
383-395 г.
Л.: DN ARCADIVS PF AVG Бюст с диадема, надясно.
О.: . . . . / PVBLICAE Както 3.
AE4, диам. - 12/13,5 мм.

5. Аркадий (383-408 г.).
395-408 г.
Л.: . .   . RCA . . . . . Бюст с диадема, надясно.
О.: Виктория увенчава императора с лавров венец.
AE3, диам. - 13/12 мм.

6. 383-395 г.
Л.: Заличено.
О.: Както 3. В полето вляво хризма.
AE4, диам. - 10/10 мм.

7. Хонорий (393-423 г.).
Никомедия (408-423 г.).
Л.: DN HONOR . . . . Бюст с диадема, надясно. Вляво - звезда.
О.: Двамата императори, прави, насреща, държат копия и глобус. В полето долу - SMNA.
AE3, диам. - 14/14 мм, LRBC, p. 95, 2456 (обр. 2).

8. Теодосий II (402-450 г.).
Константинопол (425-450 г.).
Л.: Бюст с перлена диадема, надясно.
О.: CON . . . . . . / CONS Виктория с два венеца, права, насреща.
AE4, диам. - 9/8,5 мм, LRBC, p. 90, 2233.

9. Теодосий II (402-450 г.).
425-450 г.
Л.: DN THEODOSIVS PF AVG Бюст с перлена диадема, надясно.
О.: ONCO . . . AVG Както 8.
AE4, диам. - 10/9 мм (обр. 3).

10. Теодосий II (402-450 г.).
425-450 г.
Л.: . . . . . ODOSIVS P . . . . Бюст с перлена диадема, надясно.
О.: CON . . . . Както 8.
AE4, диам. - 10/10 мм.

11. Валентиниан III (425-455 г.).
Рим (425-450 г.).
Л.: DN VAL . . . . . . NVS PF AV. Бюст с перлена диадема, надясно.
О.: VOT / PV. Лагерна порта.
AE4, диам. - 12/11,5 мм (обр. 4).

12. Валентиниан III (425-455 г.).
Рим (425-450 г.)
Л.: . . . . NTINIANVS . . . . . Бюст с перлена диадема, надясно.
О.: . . . / PVB Както 11.
AE4, диам. - 12/11 мм (обр. 5).

13-14. Теодосий II или Валентиниан III.
425-450 г.
Л.: Заличено.
О.: Кръст в лавров венец.
AE4, диам. - 9/9 мм (обр. 6 - реверс).

15. Марциан (450-457 г.).
Константинопол.
Л.: . . . . NVS PF AV. Бюст с перлена диадема, надясно.
О.: Монограм на Марциан. В полето долу - CO.
AE4, диам. - 10/10,5 мм, LRBC, p. 90, 2250.

16. Марциан (450-457 г.).
Константинопол.
Л.: DN MARCIANVS . . . Бюст с перлена диадема, надясно.
О.: Монограм на Марциан. В полето долу - CON.
AE4, диам. - 11/10,5 мм, LRBC, p. 90, 2249 (обр. 7).

17. Марциан (450-457 г.).
Константинопол.
Л.: . . . . NVS . . AVG Бюст с перлена диадема, надясно.
О.: Монограм на Марциан. В полето долу - CON.
AE4, диам. - 9/9,5 мм, LRBC, p. 90, 2247 (обр. 8).

18. Марциан (450-457 г.).
Константинопол.
Л.: DN M . . . . . . Бюст с перлена диадема, надясно.
О.: Монограм на Марциан. В полето долу - . ON.
AE4, диам. - 9,5/9,5 мм, LRBC, p. 90, 2248.

19. Марциан (450-457 г.).
Никомедия.
Л.: DN MARC . . . . . . Бюст с перлена диадема, надясно.
О.: Монограм на Марциан. В полето долу - NICO.
AE4, диам. - 10/10 мм, LRBC, p. 96, 2469 (обр. 9 - реверс).

20. Марциан (450-457 г.).
Никомедия.
Л.: . . . . ANVS P . . . . Бюст с перлена диадема, надясно.
AE4, диам. - 9,5/10 мм, LRBC, p. 96, 2467.

21. Марциан (450-457 г.).
Л.: . . . . ANVS PF . . . Бюст с перлена диадема, надясно.
О.: Монограм на Марциан.
AE4, диам. - 10,5/10,5 мм (обр. 10).

22-34. Марциан (450-457 г.).
Л.: Бюст с перлена диадема, надясно.
О.: Монограм на Марциан.
AE4, диам. между 8 и 11 мм (обр. 11, 12).

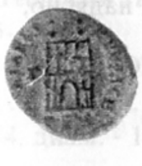

Обр. 1

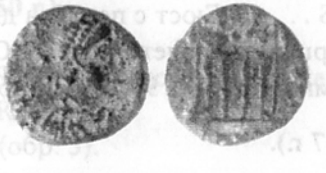

Обр. 2

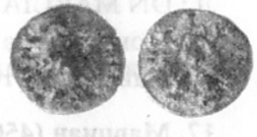

Обр. 3

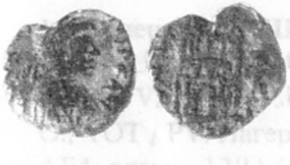

Обр. 4

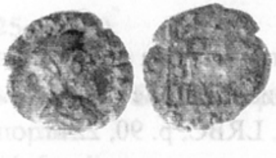

Обр. 5

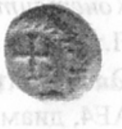

Обр. 6

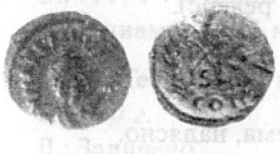

Обр. 7

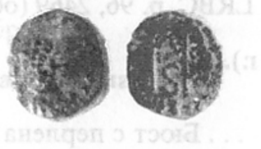

Обр. 8

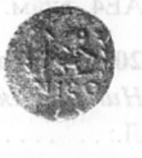

Обр. 9

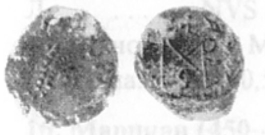

Обр. 10

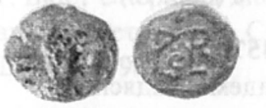

Обр. 11

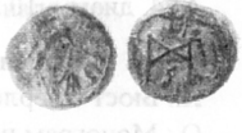

Обр. 12

БЕЛЕЖКИ

1. Колективната находка е инвентирана в нумизматичния фонд на ИМ - Кюстендил, под номер ИМКнНОФ 4861 (1-40).
2. ***R. A. G. Carson, P. V. Hill, J. P. C. Kent.*** Late Roman Bronze Coinage. London, 1960 (= LRBC), p. 82.
3. Ibidem. p. 95. 2456.
4. Ibidem, p.90, 2233.
5. Ibidem. p. 63.
6. Ibidem. p. 63, 110.
7. ***Д. Владимирова-Аладжова.*** Две монетни съкровища на къснoримски монети от Шуменски окръг. - Нумизматика, 1986, 4, с. 16; Късноантично монетно съкровище от Марцианопол. Нумизматика, 1988, 4, с. 17.
8. ***В. Велков.*** Градът в Тракия и Дакия през късната античност. С., 1959, с. 42, 235; ***Д. Владимирова-Аладжова.*** Варварските нашествия в провинция Долна Мизия през V век (по нумизматични данни). - Нумизматика и сфрагистика, 1995-97, 82-83.
9. Монети на император Марциан присъстват като terminus post quem при обектите: "Поликлиника - II". "Взаимно училище - 1977". "Читалище - 1988". Монетите са обработени от автора.
10. Монетите в каталога са обработени според LRBC.

A COIN HOARD FROM THE REGION OF KYUSTENDIL, DATED TO THE END OF 4TH – 5TH CENTURIES

Svetoslava Filipova

A hoard of 40 Late Roman coins that were found in the region of the town of Kyustendil is presented in this paper. Its chronological borders are AD 383-457. It comprises coins of the following emperors: Theodosius I (378-395), Arcadius (383-408), Honorius (393-423), Theodosius II (402-450), Valentinian III (425-455) and Marcian (450-457). Predominating in the find are the coins of Marcian (450-457) - 20pcs. They play the role of *terminus post quem* for the coin hoard. The Hun's invasion of AD 451 in Thrace is the most probable reason for the caching of the coins.

ОЩЕ ЕДНО КАПАЧЕ ЗА ТЕРИАК

Андрей Тонев

През 1996 г. фондация "Пауталия" откупи едно капаче за териак, което любезно ми бе предоставено за обработка и е предмет на настоящата публикация[1].

Капачето е изработено от олово. То е с диаметър 35 мм и височина на захващащия ръб 7 мм. Вътрешната му страна е гладка, със следи от сгъване, което показва, че то не е било завинтвано, а само е уплътнявало устието на съд[2]. Върху капачето е изобразена мъжка глава с лавров венец, обърната надясно. Отляво на главата У-образен знак, а отдясно - лавров венец. Под изображението - отрез с отбелязана година 1603 г. Около изображението надпис: TEPIΛCΛ EINA • ACA• TE • ƧTΛCIOPO VIN • T • Надписът е обграден с лавров венец, прихванат с панделки.

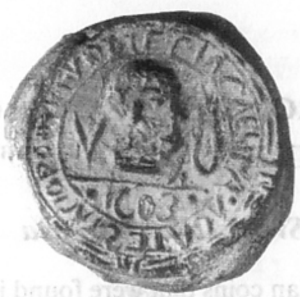

Описаното капаче произхожда от района на Гоце Делчев и разширява ареала на разпространение на този вид монетовидни паметници у нас[3].

При анализа на изписване на надписа, който би трябвало да се чете T/h/ERIACA FINA ALLA •TESTA•D'ORO IN VENETIA, се забелязват редица грешки, а именно: буквата **A** в четири от случаите, когато е употребена, е без напречна черта, буквата **R** е предадена като **P**, **F** като **E**, **S** е обърната обратно, а **L** е с извита вертикална и хоризонтална чертичка до степен, наподобяваща **C**. Тези особености на изписването, както и изобразяването на годината 1603 (**1** е предадено като **I**, **6** като **C**, а **3** като буквата **З**), потвърждават мненията, изказани досега за подобни паметници - че се касае за капаче от териак заместител, произвеждан вероятно в Истанбул и разпространяван на територията на Османската империя[4].

Нашето капаче е от една матрица с публикуваните вече капачета от Габрово, София, Варна, Шумен и увеличава групата на капачетата от този тип, имитиращ производството на аптеката "При златната глава"във Венеция[5].

БЕЛЕЖКИ

[1] Изразявам благодарност на Иля Прокопов за предоставената ми възможност да публикувам капачето за териак.

[2] ***Й. Юрукова.*** Рядък монетовиден паметник - оловно похлупаче за териак. - Нумизматика, 1977, 4.

[3] ***Т. Герасимов.*** Оловни похлупачета за опаковка на венециански териак. - ИАИ, 26, 1963; ***Й. Юрукова.*** Цит. съч., с. 25; ***К. Койчева.*** Оловно капаче за териак. - Нумизматика, 1988, 3.

[4] ***Й. Юрукова.*** Цит. съч., с. 25.

[5] ***Т. Герасимов.*** Цит. съч., с. 278; ***К. Койчева.*** Цит. съч., с. 38.

НЕИЗВЕСТЕН ОНЛУК НА СУЛТАН МУСТАФА I, ОТСЕЧЕН В СОФИЯ[1]

Васил Дамянов

Монетосеченето на Османската империя до реформата на султан Сюлейман II (1687-1691 г.; 1099-1102 AH) се характеризира с изключително големия брой монетарници. Концесии за сечене на монети са давани на частни лица при определени условия[2]. На територията на днешна България монети са отсичани в четири града: София (Sofya)[3], Пловдив (Filibe)[4], Никопол (Nigbolu)[5] и Провадия (Prevadi)[6]. Всички известни досега монети на тези монетарници са само от един номинал - сребърни акчета.

Според Д. Ихчиев[7], който се позовава на Исмаил Галиб, а по-късно е цитиран и от Н. Мушмов[8], първите акчета, отсечени в софийската монетарница, са от времето на султан Сюлейман I (1520-1566 г.; 926-974 AH). И досега тези сведения не са потвърдени от публикувани монети. Понастоящем най-ранните известни османски монети, сечени в София, са от времето на султан Мурад III (1574-1595 г., 982-1003 AH)[9], а най-късните - от времето на Мурад IV (1623-1640 г.; 1032-1049 AH)[10].

Макар и царувал два пъти, Мустафа I е един от султаните с най-кратко управление. Той се възкачва на престола на 22 ноември 1617 г., след смъртта на брат си Ахмед I, който го държи като затворник в продължение на 14 години. Управлява само три месеца, след което е свален от Осман II - син на Ахмед I. Четири години по-късно, на 19 май 1622 г., еничарите го връщат на трона и управляват от негово име. Отстранен е окончателно на 14 септември 1623 г. от другия син на Ахмед I - Мурад IV[11].

Монетите на Мустафа I са сравнително редки, особено тези от първото му царуване (с дата 1026 AH). По време на второто му, по-продължително управление монети са сечени в повече монетарници. От този период е известно едно акче с дата 1031 AH, отсечено в София[12]. Монети с номинал онлук - 10 акчета, са известни от монетарниците Константиние (Konstantiniye), Едирне (Edirne), Канджа (Canca), Ерзорум (Erzurum)[13] и Белград (Belgrad)[14] с дата 1031 AH.

Разглежданата тук монета е от същия тип, с диаметър 16 мм, тегло 2,6 г и с вероятно местонамиране в района на град Своге. Съхранява се в частна сбирка (обр. 1).

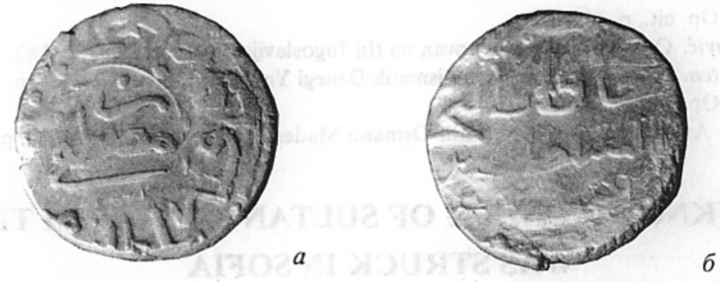

Обр. 1: а) Лице:

(в кръга) -	*Mustafa bin /....*	*Мустафа, син на /1031 г.*
(наоколо) -	*Sultan Mehmed han* *deribe Sofya*	*Султан Мехмед хан* *отсечена в София*

б) Опако:

Sultanul Berenyi /	*Султан, владетел на*
ve hakanul Behreyni	*две суши и две морета,*
essultan bin essultan	*султан, син на султан.*

Отсичането на монети с такъв номинал в София наред с изброените по-горе градове с големи традиции и интензивно монетосечене е показателно за израстването ѝ като търговски и икономически център по пътя от столицата Константиние към Западна Европа.

БЕЛЕЖКИ

1. ***Д. Ихчиев.*** Материали за монетното дело в Турция. - ИИД, 3, 1911, с. 203.
2. ***N. Pere.*** Osmanlilarda Madeni Paralar. Istanbul, 1968, p. 153, 159.
3. Ibidem, p. 129, 136.
4. Ibidem, p. 159.
5. ***M. Erüreten.*** Yeni bir akçe darp yeri 'Prevadi'. - Turk Numismatik Denegi Yayinlari Bülten, 14, 1985, 11-14.

6. ***Д. Ихчиев.*** Цит. съч., с. 123.
7. ***I. Galib.*** Takvim-i Mesukat-i Osmaniye. Istanbul, 1307 (1889).
8. ***Н. Мушмов.*** Монетите и монетарниците на Сердика. С., 1926, 45-50.
9. ***C. Ölçer.*** Yayinlanmamis Birkaç Akçe. - Turk Numismatik Denegi Yayinlari Bülten, 20, 1986, p. 8.
10. ***N. Pere.*** Op. cit., p. 159.
11. ***S. Srećković.*** Onmanlijski novac kovan na tlu Jugoslavije. Beograd, 1987, p. 183.
12. ***M. Erüreten.*** Nadir Akçe, Turk Numismatik Denegi Yayinlari Bülten, 16, 1985, p. 23.
13. ***N. Pere.*** Op. cit., p. 146.
14. ***C. Ölçer.*** Avkupa Müzelerinde Nadir Osmanli Madeni Paralari. Istanbul, 1984, p. 45.

AN UNKNOWN ONLUK OF SULTAN MUSTAFA I THAT WAS STRUCK IN SOFIA

Vasil Damyanov

This publication gives for the first time an information about an Ottoman coin with a nominal of ten (10) akches (onluks) that was struck in the mint of the town of Sofia. The coin is from the period of the second reign of Sultan Mustafa I (1617-1618, 1026-1027 AH and 1622-1623, 1031-1032 AH), and bears the mark of the year 1031 AH.

According to the presented so far data, Sofia mint functioned during the time period between the reign of Sultan Murad III (1577-1595, 982-1003 AH) and that of Sultan Murad IV (1623-1640, 1032-1049 AH), and the coins that were struck there were of one and the same nominal - silver akches.

During the reign of Mustafa I coins of 10 akches (onluks) were struck in Konstantiniye, Edrine, Canca, Ersorum and Belgrad.

The striking of coins of such a nominal in Sofia along with the listed above large Ottoman mints, tells much about the sprawl of the town during the 17th century, as well as about its development as a centre of great commercial and economic importance, lying on the road between the capital Konstantiniye and Western Europe.

The coin is supposed to have been found in the region of Svoge and is kept now in a private collection.